

مسئله سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بودجه‌های سنواتی ایران

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

گروه پژوهشی نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی

مجموعه گزارش شماره ۲۳۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان	مسئله سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بودجه سنواتی ایران
کد شناسه	۹۹-۹-۱۰۲۸۰
گروه پژوهشی	نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی
پدیدآورنده	دکتر ابوالفضل پاسبانی صومعه
ناظر علمی	محمدجواد محسنی‌نیا
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
تاریخ انتشار	بهمن ۱۳۹۹
طراح جلد	پدرام حاجی اسمعیلی
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورنده و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.	
آدرس: تهران - خیابان شهید استاد نجات‌الهی - خیابان سپند شرقی - پلاک ۱۶ شماره‌های تماس ۰۲۱-۴۳۳۰۶۰۰۰ شماره پیام‌رسان ۰۹۹۲۱۵۷۵۸۴۳	
https://www.dfrc.ir/	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده‌ای برای مدیران.....
۳	۱- مبانی نظری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی.....
۵	۲- داده‌ها و روندهای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران.....
۱۰	۳- مقایسه عملکرد ایران با کشورهای همسایه و برخی از مناطق جهان.....
۲۲	۴- واقعیت‌های آشکار شده از تجربه زیسته اف دی آی در ایران و تبیین مسئله تحقیق.....
۲۳	۵- روند وام‌ها و تسهیلات خارجی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بودجه سنواتی ایران.....
۳۴	۶- جایگاه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اسناد اساسی ایران.....
۳۶	۷- پیشنهادهای و راهکارها.....
۳۶	۷-۱- ضرورت رفع موانع و شناخت عوامل مؤثر.....
۳۹	۷-۲- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی.....
۴۱	منابع.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴	جدول ۱: انواع مبانی نظری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی
۵	جدول ۲: آمار خام سرمایه‌گذاری خارجی در ایران
۱۴	جدول ۳: آمار سرمایه‌گذاری خارجی در برخی از کشورهای همسایه، جهان و برخی گروه کشورها
۲۴	جدول ۴: درآمدهای عمومی ناشی از تسهیلات خارجی
۲۵	جدول ۵: بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت
۲۶	جدول ۶: منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت
۲۷	جدول ۷: منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت
۲۸	جدول ۸: منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و... (به تفکیک شرکت‌های نسل اول و سایر شرکت‌ها)
۲۹	جدول ۹: منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و... (به تفکیک گروه‌های قانون اجرای سیاست‌های اصل ۴۴)
۳۰	جدول ۱۰: میزان استفاده از وام‌های خارجی توسط امور گوناگون
۳۲	جدول ۱۱: واگذاری دارایی‌های مالی
۳۲	جدول ۱۲: تملک دارایی از طریق بازپرداخت وام‌های خارجی

فهرست نمودار

عنوان	صفحه
نمودار ۱: سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، جریان خالص (به دلار آمریکا).....	۷
نمودار ۲: جریان خالص ورودی اف دی آی، برحسب درصدی از GDP ایران.....	۸
نمودار ۳: جریان خالص خروجی اف دی آی در ایران.....	۹
نمودار ۴: جریان خالص خروجی اف دی آی برحسب درصدی از GDP.....	۹
نمودار ۵: جریان اف دی آی در گروه کشورهای گوناگون.....	۱۶
نمودار ۶: اف دی آی عمده‌ترین کشورهای همسایه ایران در ۴۵ سال پیش (سال فوران درآمدهای نفتی).....	۱۷
نمودار ۷: اف دی آی کشورهای همسایه ایران در سال ۲۰۰۰.....	۱۷
نمودار ۸: میانگین اف دی آی در کشورهای همسایه ایران طی سه دهه اخیر.....	۱۸
نمودار ۹: میانگین اف دی آی در کشورهای همسایه ایران در سال ۲۰۱۹.....	۱۸
نمودار ۱۰: مجموع اف دی آی جذب شده در کشورهای همسایه طی سی سال اخیر.....	۱۹
نمودار ۱۱: مجموع جذب اف دی آی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه طی سی سال اخیر.....	۲۰
نمودار ۱۲: سهم کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه از اف دی آی و کشورهای دارای پتانسیل.....	۲۰
نمودار ۱۳: پراکندگی رشد خروج سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای جهان طی دو دهه گذشته.....	۲۱
نمودار ۱۴: نمونه‌ای از پیش‌بینی‌های غیرواقعی از جذب اف دی آی در ایران.....	۲۲
نمودار ۱۵: عمده‌ترین انگیزه‌های سرمایه‌گذاران مستقیم خارجی.....	۳۷
نمودار ۱۶: ویژگی‌های پراهمیت کشورهای میزبان از منظر سرمایه‌گذاران خارجی.....	۳۸

چکیده‌ای برای مدیران

با وجود برخی تعابیر قانون اساسی ایران، حداقل در سه دهه اخیر، نظام تدبیر با ارائه قوانینی نظیر قوانین برنامه پنج ساله توسعه و قوانین سالانه بودجه، اظهار کرده است که متمایل به جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. بر این مبنا گزارش حاضر پس از مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی ادبیات موضوع که در طبقه‌بندی JEL ذیل F21, G38, G10 قابل جستجو هستند، با تحلیل محتوای دوباره داده‌های بانک جهانی درباره ابعاد اف دی آی، نتیجه می‌گیرد که همچنان فاصله زیادی تا جذب اف دی آی و استحصال دستاوردهای عینی جذب آن وجود دارد، به طوری که کشور در مقایسه با کشورهای منطقه و به نسبت با حجم کل اف دی آی از جایگاهی برخوردار نیست.

ضرورت واکاوی دلیل این وضع و کشف واقعیات آشکارشده تاریخی^۱، به بررسی ریشه‌ای قوانین اساسی کشور و تدقیق در اسناد بودجه‌ای نیاز دارد تا با رفع موانع و تقویت عوامل مؤثر، امکان کسب منافع ناشی از اف دی آی فراهم شود.

اکنون پس از مقدمات نظری، داده‌ها و روندهای اف دی آی ایران بررسی شده و با مقایسه عملکرد ایران با دولت‌های همسایه و برخی از مناطق جهان، فرصتی فراهم می‌شود تا واقعیات آشکار شده از تجربه زیسته سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران به دست آید که زمینه‌ای برای مطرح نمودن مسئله تحقیق است.

به‌علاوه بررسی لایحه پیشنهادی بودجه ۱۴۰۰ از زاویه دید نقش و جایگاه وام‌ها و تسهیلات خارجی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی این ضرورت را موجب می‌شود تا ضمن کنکاش موضوع در قواعد رسمی نهادی ایران، امکان شناخت موانع و عوامل مؤثر فراهم آید.

یافته‌های عمده این مقاله و راه‌های بهبود وضع موجود به قرار ذیل مورد تأکید است:

- ۱- پیش‌بینی‌های به دور از واقعیت ارائه شده توسط مطالعات نظری نیازمند علت‌یابی بوده، با این حال موضوع چرایی عدم تحقق اهداف اف دی آی همچنان مغفول است.
- ۲- با وجود تلاش‌های سه دهه گذشته که جذب مقداری از وام‌ها و سرمایه‌گذاری‌های خارجی مستقیم را در پی داشت، همچنان در مقایسه با اهداف ملی و عملکرد رقبای منطقه‌ای، فاصله‌ای عمیق وجود دارد.
- ۳- کم‌توجهی به فراهم کردن عوامل مؤثر و اولویت‌دار برای جذب اف دی آی، سایر تلاش‌ها را عبث می‌نماید.

-
- ۴- مفادی از قواعد اساسی ما برای سرمایه‌گذاران نوعاً ریسک‌گریز و تردیدبرانگیز است. هرچند برخی کوشش‌ها رفع شائبه نموده است، اما با وجود این لازم است تا ضمن تعمیق حفظ حقوق مالکیت سرمایه‌گذاران، به رفع پاره‌ای تعارضات محتمل در قواعد اساسی نیز توجه کرد.
 - ۵- آمارهای جهانی نشان می‌دهد که حداقل طی ۸ ساله اخیر، در مقایسه با رقبای منطقه‌ای فاصله‌ها کم شده است. با وجود این نباید فراموش شود که اقتصاد ملی نیازمند منابع کافی برای سرمایه‌گذاری، مخصوصاً از نوع خارجی که حامل انتقال فناوری است و زمینه رقابت‌پذیری صنایع مان را فراهم‌تر کرده و به صادرات و برانگیختن سرمایه‌های انسانی کمک می‌رساند.
 - ۶- این مهم نباید پروژه قلمداد شود، بلکه به مثابه فرایندی ذیل امور اقتصادی، نیاز دارد تا فصلی به وام‌های خارجی و اف دی آی تخصیص یابد.
 - ۷- رسیدن به سطوح بالاتر در جذب اف دی آی، مستلزم حفظ و تداوم دستاوردهای فعلی و آنگاه طراحی مکانیسمی تدریجی برای تقویت فرایند جذب است.
 - ۸- طبق گزارش نشست هیئت سرمایه‌گذاری خارجی ایران، در پایان تابستان ۱۳۹۹ برای ۴۵ طرح سرمایه‌گذاری، مجوز صادر شده که ۳۲ طرح آن جدید و بقیه شامل افزایش سرمایه‌گذاری است. حجم سرمایه‌گذاری این طرح‌ها ۱,۶ میلیارد دلار از کشورهای مختلف است که در گسترده جغرافیای ۱۲ استان اجرا می‌شود.

۱- مبانی نظری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

برخی مزایای مکانی غیر قابل تحرک نظیر زمین مناسب، مجاورت با بازار مصرف و عوامل تولید یا سطح پایین مزد، باعث شدند تا سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر نفس صادرات ترجیح یابد.^۱ به‌علاوه بهبود علی‌الدوام محیط سرمایه‌گذاری، عدم اشباع بازارها، ثبات سیاسی و سیاست‌های باثبات، تبدیل برخی عدم اطمینان‌ها به ریسک قابل محاسبه، نظام قضایی و حقوقی بهترشونده، کاهش انواع ریسک‌های سرمایه، دسترسی به نیروی کار ماهر و متخصص، بخش خصوصی تقویت‌شونده،^۲ نرخ بهره حقیقی پایین، تشویق‌های یارانه‌ای و بخشش‌های مالیاتی،^۳ کنترل تورم در سطح پایین و الخ در تقویت حجم اف دی آی مؤثر بوده است.^۴

سرمایه‌گذاری خارجی بر دو قسم تقسیم شده است: مستقیم^۵ و غیرمستقیم.^۶ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی رابطه‌ای دائم میان سرمایه‌گذار و سرمایه‌پذیر را حکایت می‌کند و چه‌بسا فرصتی برای نفوذ بر اقدامات کشور میزبان را فراهم کند.^۷ صندوق بین‌المللی پول اف دی آی را این‌گونه تعریف می‌کند: با هدف کسب منافع درازمدت، به‌وسیله یک شخص حقیقی یا حقوقی مستقر در اقتصادی معین، انجام می‌گیرد.^۸ کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل هم اف دی آی را سرمایه‌ای می‌داند که مناسبات بلندمدت بین سرمایه‌گذار و سرمایه‌پذیر را نشان می‌دهد و منافع مستمر اشخاص حقیقی یا حقوقی یک کشور را در شراکتی خارج از موطن اصلی سرمایه‌گذار همراه دارد.^۹

عامل اصلی در این انتقال سرمایه، مسئله بازده انتظاری است؛ یعنی همان‌طور که در داخل، سرمایه‌گذاری خصوصی عموماً در فعالیت‌های سودآورتر انجام می‌شود، اگر در کشور میزبان، بازده انتظاری بالاتر و سایر شرایط مهم در تصمیم‌گیری ثابت باشد، جریان سرمایه به سوی کشور میزبان حرکت خواهد کرد.^{۱۰}

۱. داوودی و شاهمرادی، ۱۳۸۳.

۲. ایجاد اعتماد می‌کند.

۳. سرمایه‌گذار خارجی نمی‌تواند در دو بازار مالیات بدهد.

۴. پاسبانی صومعه، ابوالفضل، بازشناسی مسئله وام‌ها، تسهیلات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بودجه سنواتی ایران، تهران، مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری ۱۳۹۸.

۵. Foreign Direct Investment

۶. Foreign Portfolio Investment

۷. وافو، ۱۹۹۸، ۳.

۸. ذوالقدر، ۱۳۸۸.

۹. آنکتاد، ۱۹۹۶، ۱۹۵.

۱۰. سحابی و همکاران، ۱۳۹۰.

بی‌تردید اف دی آی منبعی برای تأمین سرمایه، فناوری‌های جدید، مهارت‌های مدیریتی و تقویت شبکه بازاریابی است و آنها را در گستره وسیع‌تری پخش می‌کند.^۱

انباشت اف دی آی نشان از اندازه فعالیت بنگاه‌های خارجی در کشور دارد که با توجه به بهره‌وری بالاتر آنها در نسبت با بنگاه‌های داخلی، هرچه این حجم فعالیت بیشتر باشد، علاوه بر اثر مستقیم در ارتقاء میانگین بهره‌وری کل، اثر سرریزی دارد و به بهره‌وری بالاتر اقتصاد منجر می‌شود. مثلاً تحقیق و توسعه را بالاتر می‌برد و در سطح بهره‌وری کشور تعیین‌کننده است.^۲ پس با توجه به نقش مهم اف دی آی در تقلیل شکاف پس‌انداز-سرمایه‌گذاری، انتقال فناوری و دانش مدیریتی، رقابت زیادی در جذب آن وجود دارد.^۳

با این حال مبانی نظری اف دی آی موضوعی لازم به توجه است. جدول ۱ خلاصه‌ای را بیان می‌کند که اف دی آی بر اساس چه مبانی نظری شکل گرفته است.

جدول ۱: انواع مبانی نظری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^۴

ردیف	مبانی نظری FDI	توضیحات
۱	وجود نرخ‌های گوناگون در عواید حاصل از سرمایه‌گذاری	
۲	تنوع سرمایه‌گذاری	پخش ریسک و کسب صرفه‌های ناشی از گستره
۳	اندازه بازار	گسترده‌گی بازارها و عدم اشباع آنها
۴	تئوری سازمان صنعتی	
۵	تئوری درونی‌سازی	موضوع ادغام، متأثر از مقاله «سرشت بنگاه» کوز، با هدف تقلیل هزینه‌های مبادله شکل گرفت.
۶	فرضیه چرخه حیات محصول	
۷	مدل بین‌المللی کردن اوپسالا ^۵	
۸	فاصله روانی	برای حضور جدی در بازارهای بین‌المللی، حضور مؤثر در کشورهای خارجی را باید تجربه کرد.
۹	تغییرپذیری نرخ ارز	
۱۰	رویکرد راهبردی	
۱۱	پارادایم ترکیبی دانینگ	ترکیب مالکیت، موقعیت مکانی و درونی‌سازی

۱. امینی و همکاران، ۱۳۸۹.

۲. همان.

۳. مشیری، ۱۳۹۱.

۴. پاسبانی صومعه، ۱۳۹۸.

۵. شهری در سوئد.

۲- داده‌ها و روندهای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران

بدون هیچ مقدمه‌ای این‌طور ادعا می‌شود که عمده مقدمات لازم برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی در کشور فراهم است؛ اما این پرسش همچنان برقرار است که چرا این مهم آن‌طور که باید تحقق پیدا نکرده است؟ شرایط عدم اطمینان و ضعف در ثبات سیاسی، اقتصادی و شاخص‌های حقوق مالکیت و محیط کسب و کار و سرمایه‌گذاری، از دلایل اصلی این کم‌توفیقی است.^۱ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران هرچند از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۳، بعد از وقفه‌ای طولانی افزایش یافت، اما دوباره در سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ کاهش داشته^۲ و مسیری پر نوسان را پشت سر گذاشته است.

جدول ۲ حاوی اطلاعات خامی است که بانک جهانی در خصوص ایران منتشر کرده است. آمار اف دی آی در میان سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۹ مستمسک خوبی است تا روند سرمایه‌گذاری خارجی مورد توجه قرار گیرد.

جدول ۲: آمار خام سرمایه‌گذاری خارجی در ایران

World Development Indicators Data Source				
۲۰۲۰/۱۵/۱۰ Last Updated Date				
.Country Name: Iran, Islamic Rep				
	Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$)	Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)	Foreign direct investment, net outflows (BoP, current US\$)	Foreign direct investment, net outflows (% of GDP)
۱۹۸۹	-۱۹۴۲۰۰۰۰	-۰.۰۱۶۱۱۶۶۷	.	.
۱۹۹۰	-۳۶۱۹۵۰۰۰۰	-۰.۲۸۹۹۹۳۲۲	۵۵۹۹۶۰۰۰	۰.۰۴۴۸۶۳۸۲۲
۱۹۹۱	۲۲۵۹۰۰۰۰		۱۷۹۷۲۰۰۰	
۱۹۹۲	۸۵۰۰۰۰۰		۳۰۶۸۶۰۰۰	
۱۹۹۳	۲۰۷۵۵۰۰۰۰	۰.۳۲۵۶۰۱۱۹۷	-۱۳۲۵۳۵۰۰۰	-۰.۲۰۷۹۱۸۸۴
۱۹۹۴	۲۰۰۰۰۰۰	۰.۰۰۲۷۸۳۹۰۸	۹۳۰۱۰۰۰	۰.۰۱۲۹۴۶۵۶۳
۱۹۹۵	۱۷۰۰۰۰۰۰	۰.۰۱۷۶۳۱۳۳۸	۲۲۵۶۰۰۰	۰.۰۰۲۳۳۹۷۸۲
۱۹۹۶	۲۶۰۰۰۰۰۰	۰.۰۲۱۵۹۳۹۷۹	۷۹۱۲۶۰۰۰	۰.۰۶۵۷۱۷۱۲۳
۱۹۹۷	۵۳۰۰۰۰۰۰	۰.۰۴۶۵۲۴۲۱۸	۸۰۱۳۴۰۰۰	۰.۰۷۰۳۴۲۸۶۲
۱۹۹۸	۲۴۰۰۰۰۰۰	۰.۰۲۱۷۶۳۳۹۵	۶۳۳۸۶۰۰۰	۰.۰۵۷۴۷۸۹۳۹
۱۹۹۹	۳۵۰۰۰۰۰۰	۰.۰۳۰۷۴۲۶۲۳	۱۹۳۸۰۲۰۰۰	۰.۱۷۰۲۲۸۰۵۳
۲۰۰۰	۳۹۰۰۰۰۰۰	۰.۰۳۵۵۸۶۶۳۴	۱۰۹۹۳۰۰۰	۰.۰۱۰۰۳۰۸۶۸
۲۰۰۱	۴۰۸۱۱۸۷۶۰	۰.۳۲۱۶۶۰۴۵۱	۵۰۰۰۰۰۰۰	۰.۰۳۹۴۰۷۷۰۲
۲۰۰۲	۳۵۱۹۳۸۰۳۶۰	۲.۷۳۶۱۱۴۹۸۱	۱۵۲۰۱۰۰۰	۰.۰۱۱۸۱۷۹

۱. سجایی، ۱۳۹۰.

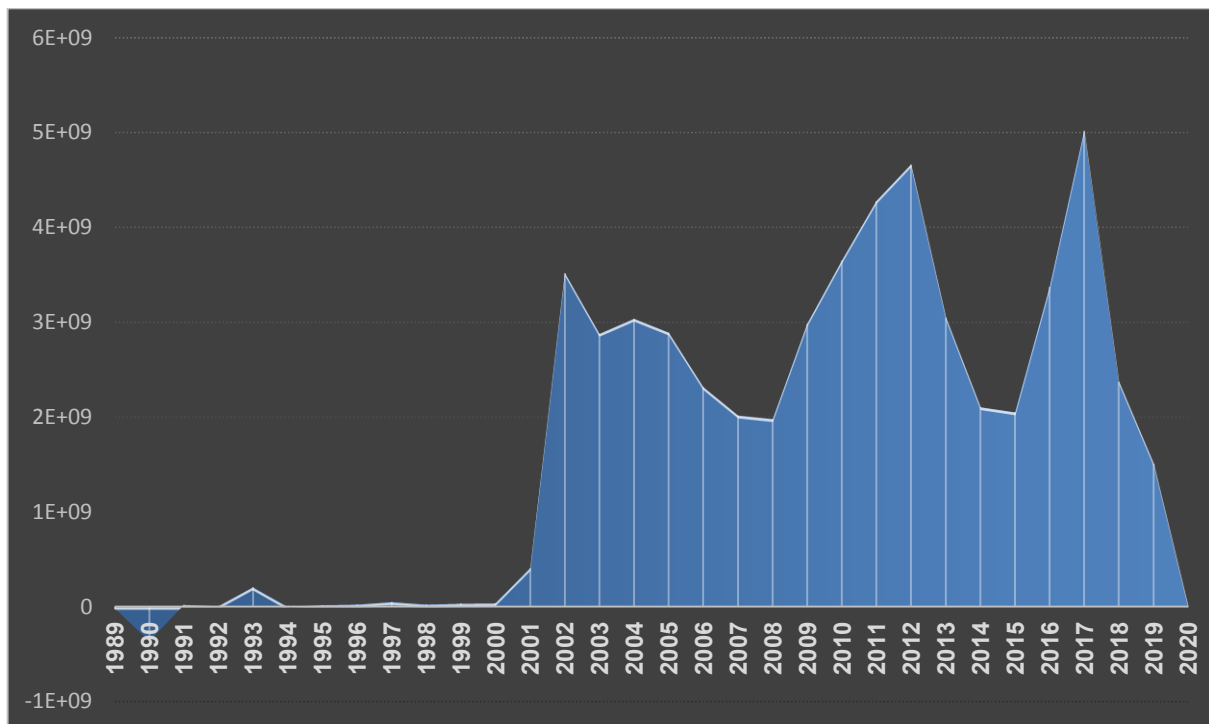
۲. مشیری، ۱۳۹۱.

۲۰۰۳	۲۸۷۷۴۸۱۵۰۰	۱.۸۷۴۰۳۴۴۲۶	-۳۲۵۷۰۶۰۰۰	-۰.۲۱۲۱۲۴۴۸
۲۰۰۴	۳۰۳۷۲۹۹۸۴۰	۱.۵۹۸۲۱۳۵۱۲	۱۰۴۵۷۳۰۰۰	۰.۰۵۵۰۲۵۸۴۲
۲۰۰۵	۲۸۸۹۱۹۱۶۷۰	۱.۲۷۵۸۵۰۹۱۱	۴۱۴۵۶۴۰۰۰	۰.۱۸۳۰۶۹۱۴۸
۲۰۰۶	۲۳۱۷۵۳۸۵۰۰	۰.۸۷۰۲۷۷۱۲	۱۴۸۴۴۵۰۰۰	۰.۰۵۵۷۴۳۷۵
۲۰۰۷	۲۰۱۷۷۹۱۷۵۰	۰.۵۷۶۷۰۷۰۱۸	۳۵۸۵۷۱۰۰۰	۰.۱۰۲۴۸۳۵۲۵
۲۰۰۸	۱۹۷۹۹۸۸۰۱۰	۰.۴۸۰۱۸۷۸۰۴	۲۰۲۱۵۲۰۰۰	۰.۰۴۹۰۲۶۰۱۷
۲۰۰۹	۲۹۸۳۴۲۱۹۱۰	۰.۷۱۶۴۸۴۹۲۳	۹۵۵۶۹۰۰۰	۰.۰۲۲۹۵۱۴۱۳
۲۰۱۰	۳۶۴۸۹۷۲۴۱۰	۰.۷۴۹۵۷۱۷۶	۲۳۸۹۵۶۰۰۰	۰.۰۴۹۰۸۶۳۳۲
۲۰۱۱	۴۲۷۶۷۱۸۶۹۰	۰.۷۳۶۳۹۴۱۳۶	۲۵۷۶۲۸۰۰۰	۰.۰۴۴۳۶۰۱۱۹
۲۰۱۲	۴۶۶۱۷۳۴۴۰۰	۰.۷۷۸۴۲۳۷۶۲	۱۳۵۶۰۳۰۰۰۰	۰.۲۲۶۴۳۲۰۲۸
۲۰۱۳	۳۰۴۹۹۴۵۰۰۰	۰.۶۶۲۶۰۹۲۵۳	۱۸۹۲۰۴۰۰۰	۰.۰۴۱۱۰۵۱۰۹
۲۰۱۴	۲۱۰۵۴۹۴۰۰۰	۰.۴۸۶۶۰۸۹۸۶	۳۴۴۲۰۰۰	۰.۰۰۰۷۹۵۴۹۴
۲۰۱۵	۲۰۵۰۰۰۰۰۰۰	۰.۵۳۲۵۳۴۶۴۶	۱۱۹۶۹۱۰۰۰	۰.۰۳۱۰۹۲۴۹
۲۰۱۶	۳۳۷۲۰۰۰۰۰۰	۰.۸۰۶۷۳۰۲۵۸	۱۰۴۱۱۲۳۳۳.۳	۰.۰۲۴۹۰۸۲۳۵
۲۰۱۷	۵۰۱۹۰۰۰۰۰۰	۱.۱۲۶۹۹۰۷۲	۷۵۷۴۸۴۴۴.۴۳	۰.۰۱۷۰۰۸۹۲۵
۲۰۱۸	۲۳۷۳۰۰۰۰۰۰		۷۴۶۰۱۱۱۱.۱	
۲۰۱۹	۱۵۰۸۰۰۰۰۰۰		۸۴۸۲۰۶۲۹.۶۱	

منبع: بانک جهانی

در نمودار شماره ۱ که روند ورود خالص سرمایه‌گذاری مستقیم توسط شهروندان خارجی را طی بیش از سی سال بعد از پایان جنگ تحمیلی عراق علیه ایران نشان می‌دهد، به‌روشنی مشخص است که سقف خالص ورودی هیچ‌گاه به بیش از ۵ میلیارد دلار نرسیده است، حال آنکه در مقام سیاست‌گذاری‌های سالانه بودجه و پنج‌ساله برنامه، همچنان توقعات بیشتری تا سقف ۳۰ میلیارد دلار نیز مدنظر بوده است.^۱ پر کردن این فاصله، بدون تردید مستلزم بررسی چرایی این رخداد است.

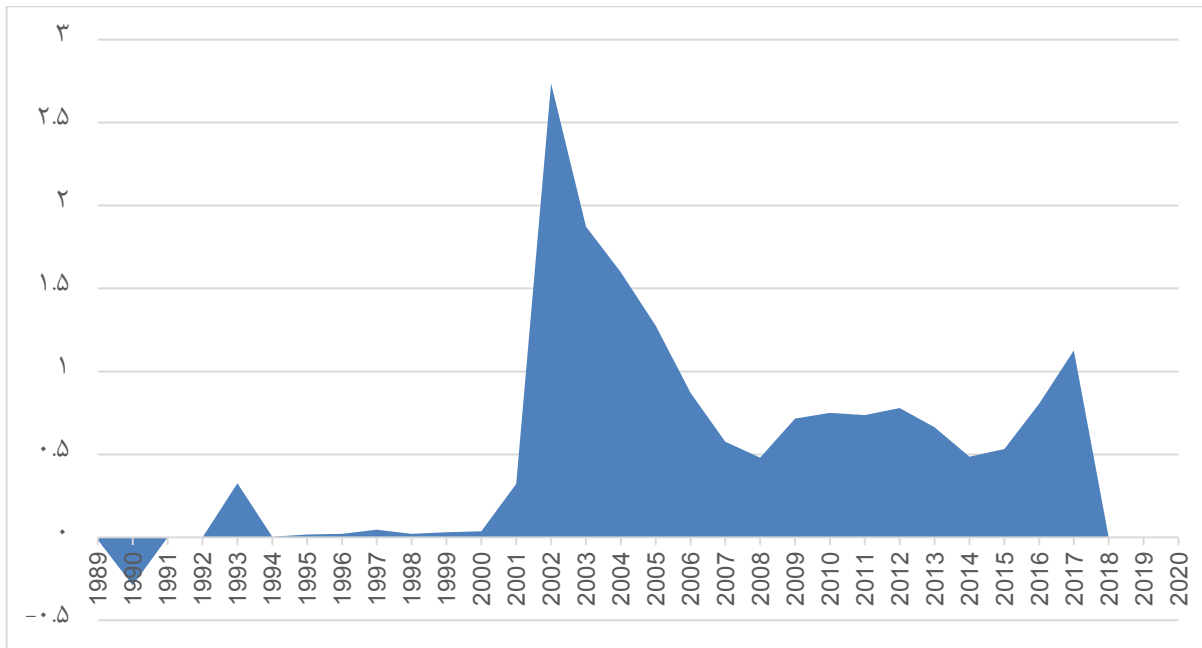
۱. این موضوع در ادامه گزارش مورد اشاره قرار خواهد گرفت.

نمودار ۱: سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، جریان خالص (به دلار آمریکا)

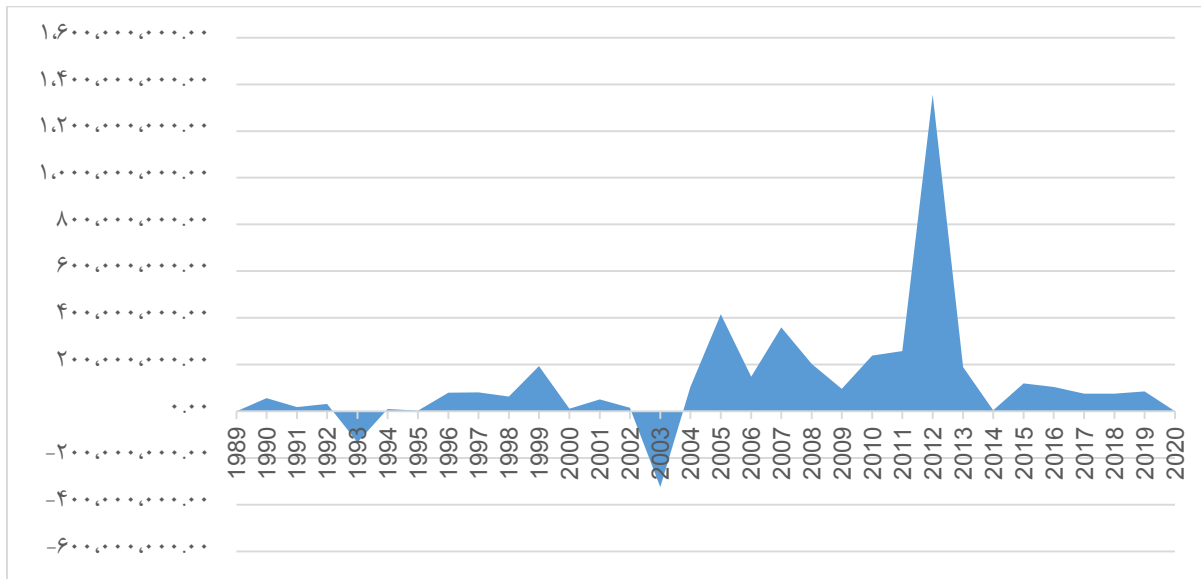
منبع: یافته‌های تحقیق

نمودار ۲ نیز مشخص می‌کند که ورودی خالص اف دی آی چه درصدی از تولید ناخالص داخلی ایران، به‌عنوان یک متغیر جریان است. به این ترتیب در نمودار تک قله‌ای زیر دیده می‌شود که به لحاظ وزنی تلاش برای جذب اف دی آی، مجموعاً یک فرایند به نسبت کاهنده را در پیش دارد.

نمودار ۲: جریان خالص ورودی اف دی آی، برحسب درصدی از GDP ایران
منبع: یافته‌های تحقیق

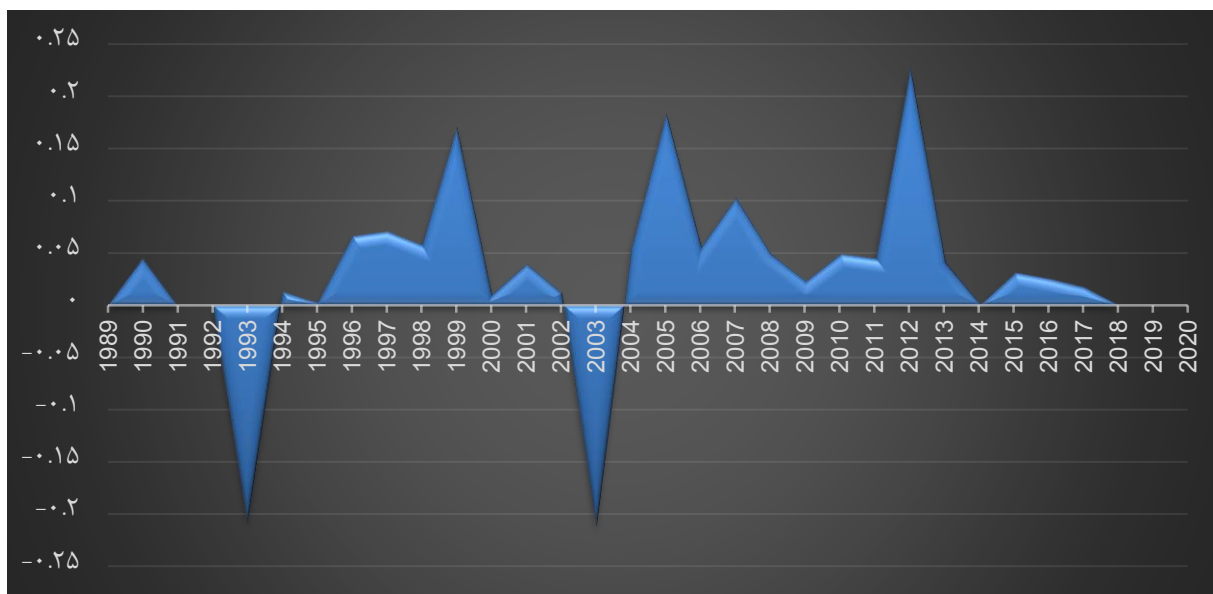
نمودار ۳ وضع خروجی خالص سرمایه‌گذاری مستقیم توسط شهروندان داخلی در خارج از کشور را نشان می‌دهد که مجموعاً طی سالیان مختلف چه حجمی از سرمایه‌های ایرانیان در غیر از موطن خویش سرمایه‌گذاری شده است. نکته قابل تأمل این‌که طی سی و چند سال گذشته تنها تقریباً در دو سال ۱۳۷۱ و ۱۳۸۱ خالص خروجی منفی بوده است! مختصات سیاسی، مدیریتی، اجتماعی، روانی، فرهنگی و اقتصادی این دو سال و سال‌های منتهی به آن، کاشف راز و رمز نحوه حفظ سرمایه‌های داخلی و جذب سرمایه‌های خارجی خواهد بود.

نمودار ۳: جریان خالص خروجی اف دی آی در ایران

منبع: یافته‌های تحقیق

نمودار ۴ نیز وضع خروجی خالص سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی توسط شهروندان ایران را به‌مثابه درصدی از تولید ناخالص داخلی به نمایش گذارده است.

نمودار ۴: جریان خالص خروجی اف دی آی برحسب درصدی از GDP

منبع: یافته‌های تحقیق

۳- مقایسه عملکرد ایران با کشورهای همسایه و برخی از مناطق جهان

بر اساس دسته‌بندی آنکتاد، در سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵، ایران از نظر پتانسیل جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در رتبه ۵۷ و ۵۸ دنیا قرار داشت، اما از لحاظ عملکرد حائز رتبه ۱۳۰ و ۱۳۳ شد. در حالی که سطح اف دی آی جذب شده در کشورهای توسعه‌یافته ۳۵ برابر کشورهای در حال توسعه است^۱ که نشان از نبردی بی‌وقفه میان کشورها و صنایع برای کسب هرچه بیشتر سرمایه خارجی دارد. در این مسابقه تلاش برای بهبود وضع کشور و ایجاد و افزایش مطلوبیت‌های چندجانبه اقتصادی و سیاسی و فناورانه صورت می‌پذیرد. پیشروی در راه توسعه، کشورها را متوجه رفع کمبود منابع مالی، انسانی، فنی و نهادی داخلی می‌کند و در نتیجه برای پیروزی بیشتر، به سمت جذب انواع سرمایه‌های خارجی، با هدف رفع محدودیت‌های یاد شده حرکت می‌کنند.^۲

جدول ۳ بازتاب داده‌های بانک جهانی از وضع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای همسایه ایران و برخی مناطق دیگر جهان است. در این قسمت و در نمودارهای پسین، وضع ایران در مقایسه با سایر کشورها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. مشیری، ۱۳۹۱.

۲. زاهدی تهرانی و همکاران (۱۳۹۴). «تدوین راهبرد جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بستر تجارت جهانی»، *مطالعات مدیریت راهبردی*، سال ششم، شماره ۲۴.

مسئله سرمایه‌گذاری باقی مستقیم خارجی در بوجه سنواتی ایران

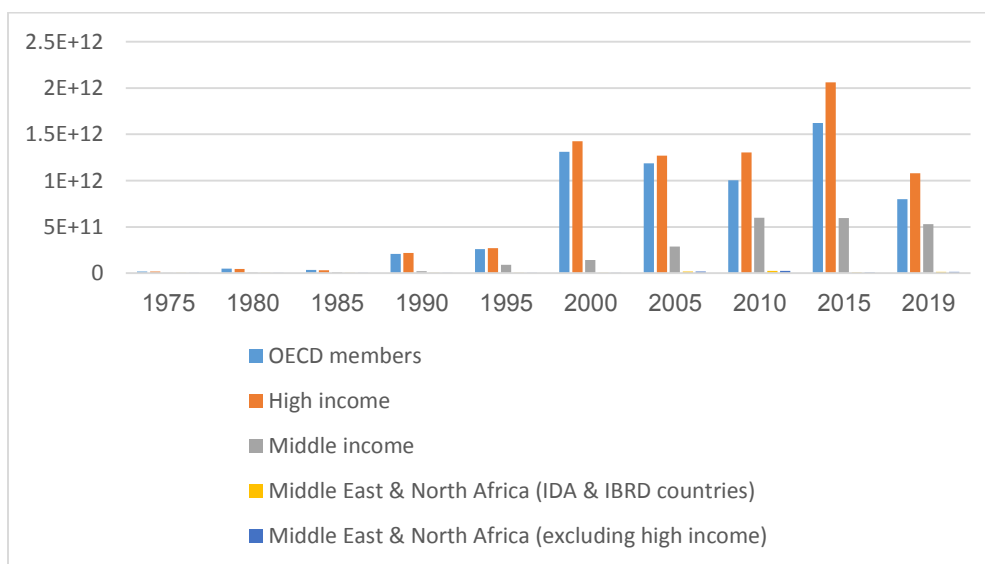
جدول ۳: آمار سرمایه‌گذاری خارجی در برخی از کشورهای همسایه، جهان و برخی گروه کشورهای
Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$)

کشورها	۱۹۷۵	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۹
افغانستان		۹۰۰۰۰۰۰	.	۱۰	-۹۳۳۲۶۶۶۷	۱۷۰۰۰۰	۲۷۱۰۰۰۰۰	۱۹۰۷۷۴۴۳۲	۱۶۹۱۴۶۶۰۸	۲۳۴۰۴۵۵۳۶۵
امارات	۱۵۹۵۰۰۰۰	۹۷۶۴۰۰۰۰	-۲۲۰۹۶۰۰۰۰	-۱۱۵۸۲۰۰۰۰	۳۹۹۸۵۰۰۰۰	-۵۰۶۳۳۰۰۰۰	۱۰۸۹۹۹۳۱۹۲۶	۸۷۹۶۷۹۶۶۴۱	۸۵۵۰۹۰۱۸۴۷	۱۳۷۸۷۴۶۵۹۴۰
آذربایجان					۳۳۰۰۵۰۰۰۰	۱۲۹۹۳۷۰۰۰	۴۴۷۶۳۹۶۰۰۰	۳۳۵۲۹۹۷۰۰۰	۴۰۴۷۶۳۰۰۰۰	۱۵۰۳۹۱۸۰۰۰
ترکیه	۱۱۴۰۰۰۰۰۰	۱۸۰۰۰۰۰۰	۹۹۰۰۰۰۰۰	۷۱۵۰۰۰۰۰۰	۸۸۵۰۰۰۰۰۰	۹۸۲۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۳۱۰۰۰۰۰۰	۹۰۹۹۰۰۰۰۰۰	۱۹۲۶۳۰۰۰۰۰۰	۸۷۸۷۰۰۰۰۰۰
قزاقستان					۹۶۴۲۰۰۰۰۰	۱۳۷۰۵۲۱۱۹۹	۲۵۴۶۰۶۵۷۱۰	۷۴۵۶۱۱۷۹۰۱	۶۵۷۷۸۲۴۰۵۰	۳۵۸۷۹۴۹۰۴۱
عمان	۱۰۶۲۵۳۶۱۹.۳	۹۸۴۳۶۵۹۵.۵۴	۱۶۱۲۶۴۶۳۹	۱۴۲۲۶۲۶۷۸.۸	۴۶۲۹۳۸۸۸.۱۷	۸۲۰۰۰۰۰۰	۱۵۳۸۳۶۱۵۰.۸	۱۲۴۲۶۵۲۷۹۶	-۲۱۷۲۴۳۱۷۳۰	۳۴۱۹۷۶۵۹۳۰
پاکستان	۲۵۰۰۰۰۰۰	۶۳۶۳۲۹۹۲.۷۸	۱۳۱۳۸۹۲۵۲.۲	۲۴۵۲۶۲۹۶۳.۵	۷۲۲۶۳۱۵۶۰.۷	۳۰۸۰۰۰۰۰۰	۲۲۰۱۰۰۰۰۰۰	۲۰۲۲۰۰۰۰۰۰	۱۶۷۳۰۰۰۰۰۰۰	۲۳۱۸۰۰۰۰۰۰۰
قطر	۹۱۲۰۰۰۰	۱۰۸۴۰۰۰۰	۷۹۷۰۰۰۰	۴۸۸۰۰۰۰	۹۳۵۶۰۰۰۰	۲۵۱۶۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰۰۰۰۰	۴۶۷۰۳۳۹۶۷۰	۱۰۷۰۸۷۹۱۲۱	-۲۸۱۲۶۳۷۳۶۳
عربستان سعودی	۱۸۶۴۹۰۱۲۶۵	-۳۱۹۲۳۱۲۸۰۰	۴۹۱۴۲۲۷۶۳.۲	۱۸۶۱۳۳۳۳۳۳	-۱۸۷۴۶۶۶۶۶۷	-۱۸۸۱۰۶۶۶۶۷	۱۲۰۹۷۳۳۳۳۳۳	۲۹۲۳۲۷۰۶۶۶۷	۸۱۴۱۰۲۶۶۶۷	۴۵۶۲۵۷۲۸۳۷
عراق	-۴۴۹۲۰۰۰۰	۱۵۳۰۰۰۰	-۱۱۶۰۰۰۰	-۶۸۱۰۰۰۰		-۳۲۰۰۰	۵۱۵۳۰۰۰۰۰	۱۳۹۶۲۰۰۰۰۰	-۷۵۷۴۲۰۰۰۰۰	-۳۰۷۵۶۰۰۰۰۰
روسیه					۲۰۶۵۷۲۰۰۰۰	۲۶۷۸۰۳۰۰۰۰	۱۵۵۰۸۰۵۰۰۰۰	۴۳۱۶۷۷۸۰۰۰۰	۶۸۵۲۹۷۰۰۰۰۰	۳۱۹۷۴۷۷۰۰۰۰
ترکمنستان					۲۳۳۰۰۰۰۰۰	۱۳۱۰۰۰۰۰۰	۴۱۸۲۰۰۰۰۰	۳۶۳۳۰۰۰۰۰	۳۰۴۲۹۶۸۰۰۰	۲۱۶۵۸۶۲۵۰۰
ایران	۴۹۴۴۰۰۰۰۰	۸۰۹۱۰۰۰۰	-۳۸۱۵۰۰۰۰	-۳۶۱۹۵۰۰۰۰	۱۷۰۰۰۰۰۰	۳۹۰۰۰۰۰۰	۲۸۸۹۱۹۱۶۷۰	۳۶۴۸۹۷۲۴۱۰	۲۰۵۰۰۰۰۰۰۰	۱۵۰۸۰۰۰۰۰۰۰
کشورهای با درآمد بالا	۱۹۶۳۶۰۴۶۴۶۹	۴۵۸۹۶۳۷۱۲۰۷	۳۳۴۵۶۲۶۶۷۰۸	۲۰۱۸۶۹۶۴۱۱	۲۰۷۱۶۹۶۴۱۱	۱۰۴۲۴۱۴۴۱۲	۱۰۲۷۰۱۲۴۱۲	۱۰۳۰۴۳۳۴۱۲	۲۰۶۰۳۸۴۱۲	۱۰۰۷۹۶۴۱۲
کشورهای با درآمد متوسط	۵۸۹۵۷۵۲۸۲۳	۷۱۸۵۷۹۹۴۸۵	۱۱۲۵۱۵۱۲۹۶۸	۲۰۴۱۰۹۷۸۲۵۰	۸۹۹۹۴۰۷۴۸۴۳	۱۰۴۳۲۰۴۴۱۱	۲۰۸۹۴۴۴۴۱۱	۵۰۹۷۷۴۷۴۱۱	۵۰۹۶۱۶۵۴۱۱	۵۰۳۱۴۶۳۴۱۱
خاورمیانه و شمال آفریقا (به استثنای کشورهای با درآمد بالا)	۸۱۱۸۱۶۹۳۸۹	۲۳۵۹۱۵۸۰۹۴	۱۴۳۲۸۲۸۲۶۸	۷۲۰۲۸۵۱۲۷۰۱	۱۱۹۳۶۸۱۲۷۶	۵۱۲۰۷۶۵۸۷۹	۱۸۲۲۱۷۹۲۶۱۳	۲۵۹۳۲۸۲۱۰۲۸	۹۰۷۹۵۵۷۳۰۷	۱۴۲۱۵۶۵۳۱۹۳
خاورمیانه و شمال آفریقا (کشورهای IDA & IBRD)	۸۱۱۸۱۶۹۳۸۹	۲۳۵۹۱۵۸۰۹۴	۱۴۳۲۸۲۸۲۶۸	۷۲۰۲۸۵۱۲۷۰۱	۱۰۷۱۰۸۱۲۷۶	۵۰۵۸۷۶۰۳۹۷	۱۸۱۸۵۵۵۰۶۱۳	۲۵۷۵۲۸۷۹۹۸۰	۸۹۷۴۶۱۹۵۸۰	۱۴۰۹۴۰۱۹۷۰۶
اعضای او ای سی دی	۱۷۳۶۱۰۰۸۵۵۶	۴۸۵۵۰۶۷۰۱۵۸	۳۴۲۸۳۳۱۹۴۷۵	۲۰۰۹۵۳۹۴۱۱	۲۰۶۲۰۱۷۴۱۱	۱۰۳۱۲۷۵۴۱۲	۱۰۱۸۶۷۵۴۱۲	۱۰۰۰۴۳۸۴۱۲	۱۰۶۳۳۹۲۴۱۲	۷۰۹۹۷۴۴۴۱۱

کشورها	۱۹۷۵	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۹
گرجستان						۱۳۱۴۶۶۶۷۸.۳	۴۵۳۱۰۷۲۹۲	۹۲۰۹۱۵۸۱۲.۷	۱۷۳۵۲۸۵۳۹۲	۱۲۶۸۹۱۲۴۲۰
مالزی	۳۵۰۴۹۱۲۰۲.۹	۹۳۳۹۰۳۹۷۶.۳	۶۹۴۷۱۲۴۶۶.۲	۲۳۳۲۴۵۵۲۸۹	۴۱۷۸۲۳۹۳۳۵	۳۷۸۷۶۳۱۵۷۹	۳۹۲۴۷۸۶۶۳۵	۱۰۸۸۵۸۰۱۸۵۲	۹۸۵۷۱۶۲۱۱۲	۷۶۵۰۴۷۴۷۱۷
هند	-۱۰۳۲۶۲۴۶.۷۱	۷۹۱۶۰۰۰۰	۱۰۶۰۹۰۰۰۰	۲۳۶۶۹۰۰۰۰	۲۱۴۳۶۲۸۱۱۰	۳۵۸۴۲۱۷۳۰۷	۷۲۶۹۴۰۷۲۲۶	۲۷۳۹۶۸۸۵۰۲۴	۴۴۰۰۹۴۹۲۱۳۰	۵۰۶۱۰۶۷۳۵۴
کره	۶۰۰۰۰۰۰	۴۷۱۰۰۰۰۰	۳۵۵۳۰۰۰۰۰	۱۰۴۵۶۰۰۰۰۰	۲۴۸۷۱۰۰۰۰۰	۱۱۵۰۹۴۰۰۰۰	۱۳۶۴۳۲۰۰۰۰۰	۹۴۹۷۴۰۰۰۰۰	۴۱۰۴۱۰۰۰۰۰	۱۰۵۶۵۶۰۰۰۰۰
برزیل	۱۳۰۲۰۰۰۰۰۰	۱۹۱۱۰۰۰۰۰۰	۱۴۴۱۰۰۰۰۰۰	۹۸۹۰۰۰۰۰۰۰	۴۸۵۹۰۰۰۰۰۰۰	۳۲۹۹۴۷۱۸۷۰	۱۵۴۵۹۹۸۱۶۰۴	۸۲۳۸۹۹۲۳۶۲۴	۶۴۷۳۸۱۴۹۶۸۶	۷۳۵۰۲۷۳۰۸۷۶
کانادا	۳۳۸۶۱۸۳۴۰۳	۵۸۱۳۲۶۸۷۳۵	۱۲۵۶۷۶۰۲۱۴	۸۴۰۱۷۰۷۹۴۱	۱۳۶۵۷۵۹۳۶۱۳	۶۸۳۰۳۳۵۰۸۵۶	۲۵۵۵۲۲۲۶۹۴۱	۲۹۷۱۴۷۴۴۳۲۵	۵۹۹۸۶۲۰۸۲۳۷	۴۷۸۴۵۲۸۴۷۵۷
چین		۵۷۰۰۰۰۰۰۰	۱۶۵۹۰۰۰۰۰۰	۳۴۸۷۰۰۰۰۰۰	۳۵۸۴۹۲۰۰۰۰۰	۴۲۰۹۵۳۰۰۰۰	۱۰۰۴۱۰۹[+۱۱]	۲۰۴۳۷۰۳[+۱۱]	۲۰۴۳۴۸۹[+۱۱]	۱۰۵۵۸۱۵[+۱۱]
آلمان	۶۹۰۴۹۶۸۲۲.۹	-۱۸۶۵۷۳۴۰.۱	۵۳۱۱۰۸۴۲۹	۲۵۵۶۷۰۲۸۴۶	۱۲۰۴۱۵۰۵۲۱۳	۳۰۴۸۰۰۷[+۱۱]	۵۹۸۳۵۱۹۵۰۲۵	۸۶۰۳۷۵۰۲۱۰۲	۶۲۴۲۲۴۶۶۵۱۹	۷۲۲۱۱۲۱۶۴۴۶
فرانسه	۱۵۶۳۸۴۹۸۸۳	۳۲۸۲۷۷۳۲۷۸	۲۵۹۵۴۹۲۷۸۰	۱۳۱۸۳۲۸۵۲۳۵	۲۲۷۳۶۳۰۰۸۷۴	۴۱۳۸۹۰۸۲۶۶۵	۸۵۱۳۷۰۶۱۹۳۱	۳۸۸۸۹۴۳۹۲۱۳	۴۲۸۲۵۴۱۴۱۰۶	۵۱۰۳۸۷۱۳۸۵۱
بریتانیا	۳۳۱۸۵۳۵۷۹۰	۱۰۱۲۲۸۴۴۳۱۶	۵۴۷۶۴۷۲۸۹۷	۴۱۴۶۳۴۰۵۴۳۹	۲۹۱۲۹۲۵۸۰۴۱	۱۰۶۴۱۳[+۱۱]	۲۰۵۲۶۵۳[+۱۱]	۶۶۷۳۴۵۵۱۲۹۴	۴۵۳۳۴۸۳۱۲۲	۲۰۶۹۶۹۸۹۴۶۶
ایتالیا	۶۴۴۵۱۵۵۶۷.۹	۵۷۸۱۵۶۲۴۵	۱۰۶۶۸۱۷۱۹۶	۶۴۴۰۷۶۵۸۷۶	۴۸۴۳۸۸۲۷۷۰	۱۳۱۷۲۹۸۱۹۰	۳۶۷۶۲۰۷۳۰۷۵	۹۹۳۰۵۰۱۳۹۱	۱۳۳۰۳۴۳۹۲۳۰	۲۹۲۲۰۵۹۱۵۹۰
ژاپن	۲۲۶۰۰۰۰۰۰	۲۷۸۰۰۰۰۰۰	۶۰۸۷۱۳۱۵۰.۲	۱۸۰۶۰۳۹۰۰۸	۴۱۴۶۳۰۷۲.۳۵	۱۰۶۸۸۱۶۸۳۲۶	۵۴۵۹۶۱۸۳۴۳	۷۴۴۰۹۷۹۲۸۴	۵۲۵۲۲۱۸۱۴۲	۳۷۱۷۶۸۲۳۹۵۸
امریکا	۲۳۱۰۰۰۰۰۰۰	۱۶۷۴۰۰۰۰۰۰	۹۶۳۰۰۰۰۰۰۰	۷۱۲۳۰۰۰۰۰۰۰	۶۹۰۸۰۰۰۰۰۰۰	۳۰۴۹۱۲۵[+۱۱]	۱۰۴۲۳۴۴[+۱۱]	۳۰۶۴۰۳۹[+۱۱]	۵۰۱۱۴۳۴[+۱۱]	۳۰۵۱۶۳۱[+۱۱]

مأخذ: بانک جهانی

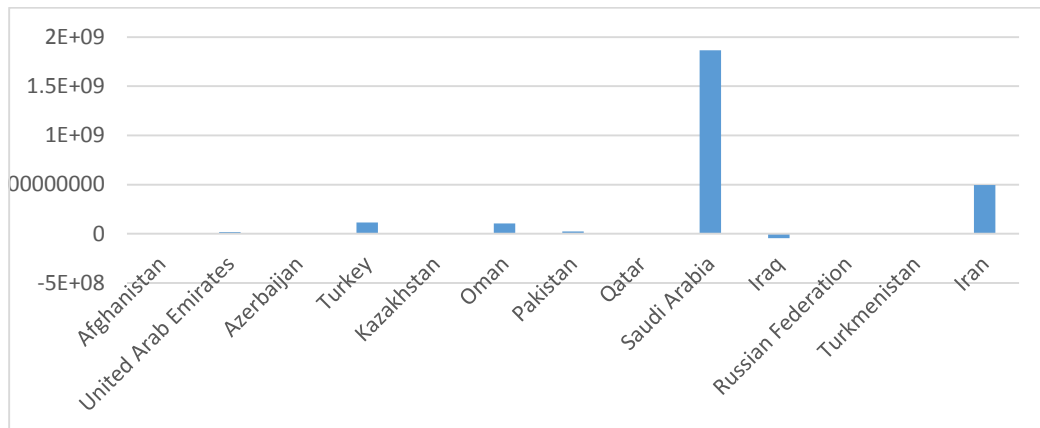
در نمودار ۵ که وضع جذب اف دی آی در کشورهای عضو OECD، کشورهای با درآمد بالا، متوسط و کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا آمده، مشاهده می‌شود که وضع جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در منطقه ایران، یعنی غرب آسیا در مقایسه با مقیاس‌های تریلیون دلاری، بسیار ناچیز است.

نمودار ۵: جریان اف دی آی در گروه کشورهای گوناگون

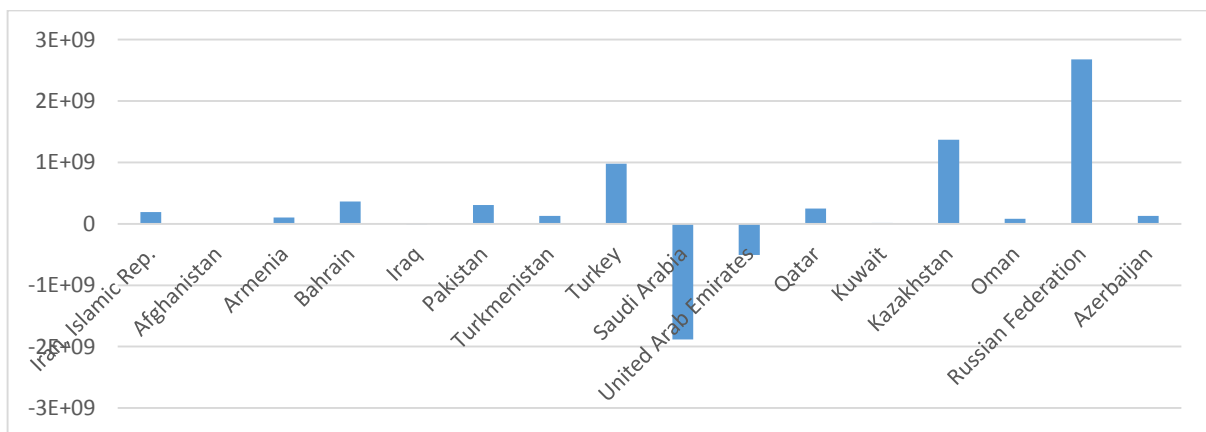
منبع: یافته‌های تحقیق

در نمودار ۶ با تمرکز بر وضع کشورهای همسایه ایران که عمدتاً در منطقه قفقاز و غرب و مرکز آسیا قرار دارند، وضعیت ایران از سال ۱۹۷۵ به‌طور مقایسه‌ای ملاحظه می‌شود. در این سال با وجود درآمدهای فوق‌العاده نفتی، همسایگی با اتحاد جماهیر شوروی، توجه ویژه غرب به ایران و با وجود روابط سیاسی با همه کشورهای جهان، ایران در جذب سرمایه‌گذاری خارجی فاصله‌ای زیاد (تقریباً چهار برابر) با کشورهای نظیر عربستان سعودی دارد که خود نیازمند مطالعه‌ای مجزا در شرایط نهادی آن روز نظام تدبیر ایران است. لازم به ذکر است که در آن سال‌ها جمهوری‌های عضو اتحاد جماهیر شوروی و بلوک شرق از سرمایه‌گذاری خارجی، به‌ویژه توسط کشورهای غربی استقبال نمی‌کردند.

نمودار ۶: اف دی آی عمده‌ترین کشورهای همسایه ایران در ۴۵ سال پیش (سال فوران درآمدهای نفتی)
منبع: نتایج تحقیق

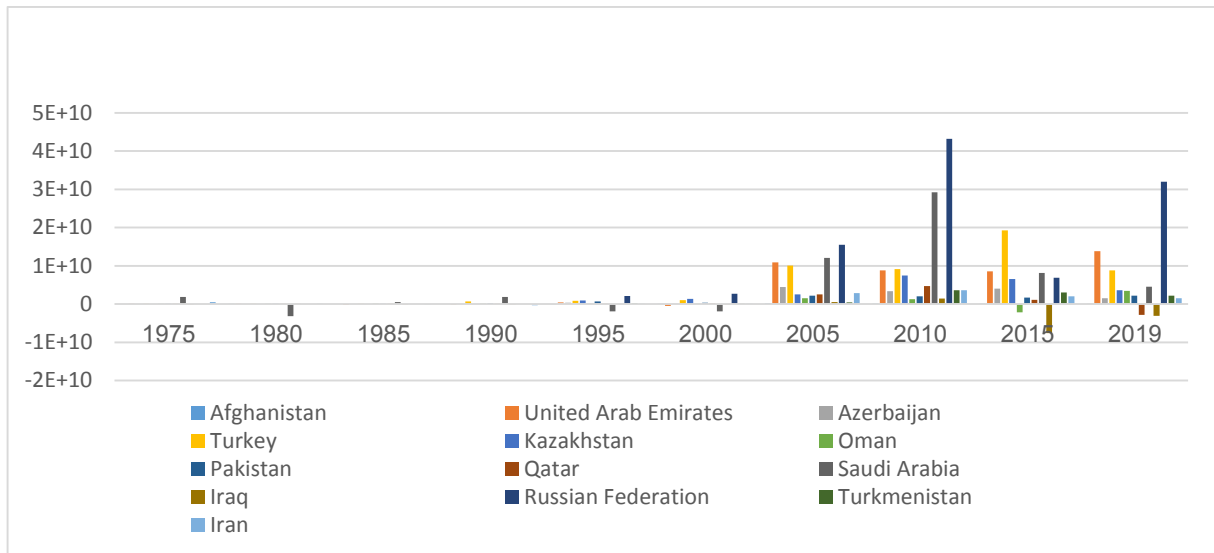
نمودار ۷ وضعیت جذب اف دی آی را در کشورهای مورد نظر و برای سال ۲۰۰۰، یعنی یک دهه بعد از شروع بازسازی در ایران، بازتاب می‌دهد. بر اساس این نمودار تا رسیدن به این سال کشور ایران توجهاتی هرچند اندک به اف دی آی از خود نشان داد، هرچند که عربستان سعودی وضعیتی منفی را تجربه می‌کرد. این در حالی است که ترکیه تجربه موفق دهه پیشین خود را تداوم داد. همچنین در این زمان دو کشور روسیه و قزاقستان پس از فروپاشی اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی به‌طور جدی در این زمینه سر برآوردند.

نمودار ۷: اف دی آی کشورهای همسایه ایران در سال ۲۰۰۰
منبع: یافته‌های تحقیق

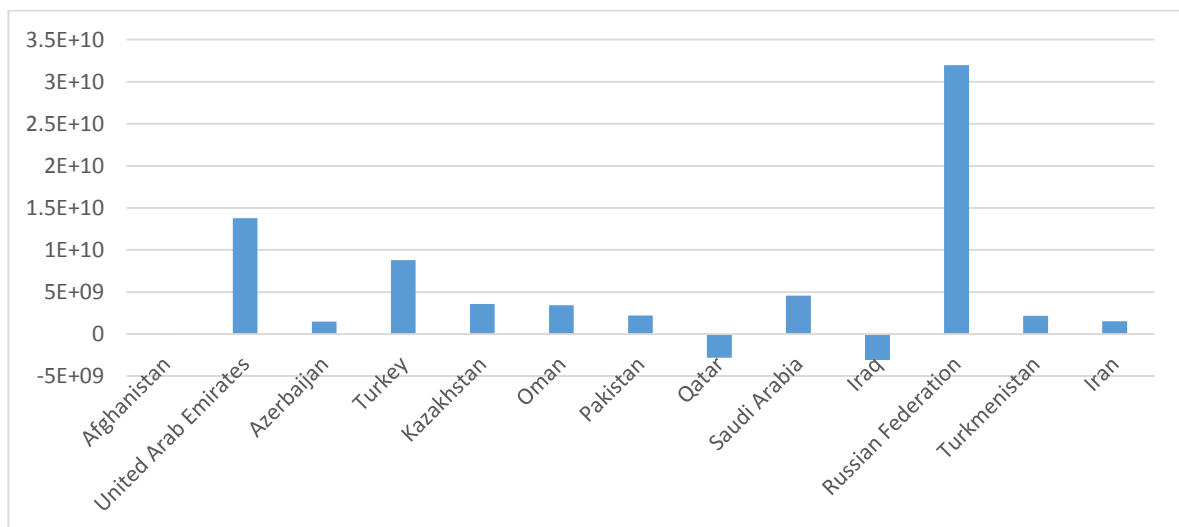
همچنین طبق نمودار ۸ که وضعیت جذب اف دی آی را در بازه چهل و پنج‌ساله گذشته و به‌طور میانگین در میان کشورهای مذکور نمایش می‌دهد، اکثر کشورهای همسایه ایران تا سال ۲۰۰۰ نسبت وثیقی را با موضوع جذب سرمایه‌گذاری خارجی نداشته‌اند. حتی کشورهای مدعی این منطقه نیز به‌طور جدی جامانده بودند، اما

به مرور در هزاره سوم و مخصوصاً در سال ۲۰۱۰، شاهد فعالیت کشورهایمانند روسیه، عربستان، ترکیه، امارات و قزاقستان در جذب این منابع هستیم. به بیان دیگر سهم عمده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در منطقه پیرامون ایران بزرگ، با فاصله‌ای قابل ملاحظه در کشورهای رقیب جذب شدند.

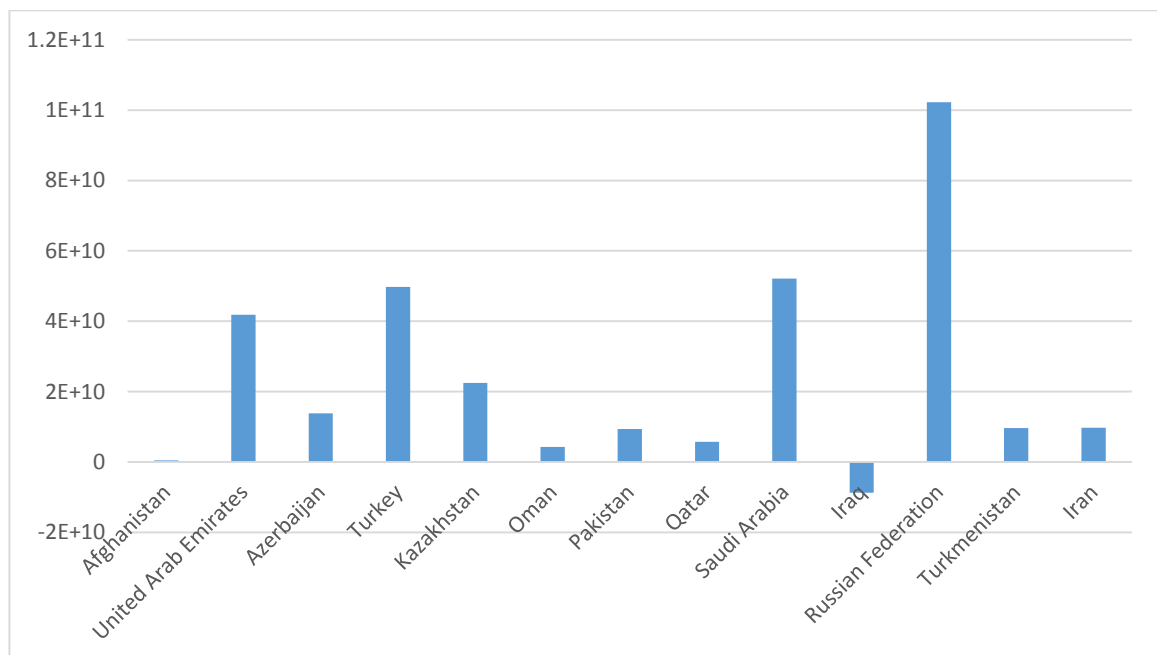
نمودار ۸: میانگین اف دی آی در کشورهای همسایه ایران طی سه دهه اخیر
منبع: یافته‌های تحقیق

البته در نمودار ۹ وضع سرمایه‌گذاری خارجی طی سال ۲۰۱۹ را مورد توجه قرار می‌دهد، مشاهده می‌شود که طی سال‌های اخیر، کشورهای مورد نظر چه اندازه در جذب اف دی آی کوشیده‌اند.

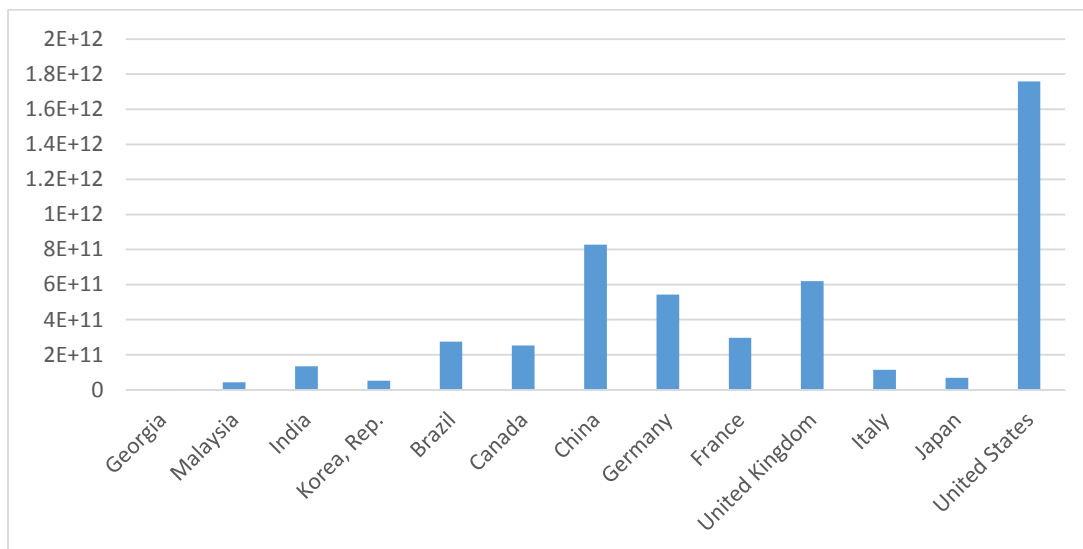
نمودار ۹: میانگین اف دی آی در کشورهای همسایه ایران در سال ۲۰۱۹
منبع: یافته‌های تحقیق

اکنون می‌طلبد تا در مقایسه با دوره پیش‌تر نشان داد که در سالیان پس از پایان جنگ و فروپاشی شوروی، آیا مجموع حرکت‌های ایران برای جذب اف دی آی، بهبود یافته است؟ در نمودار ۱۰، وضع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای همسایه طی این سه دهه مورد بررسی قرار گرفت. همان‌طور که مشاهده می‌شود طی این دوره روسیه حدود یازده برابر، ترکیه و عربستان حدود پنج برابر و امارات بیش از چهار برابر و قزاقستان نیز بیش از دو برابر ایران جذب اف دی آی داشته‌اند.

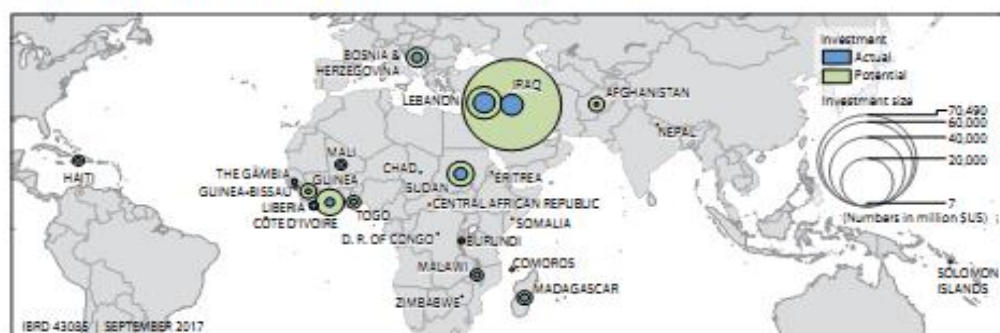
نمودار ۱۰: مجموع اف دی آی جذب شده در کشورهای همسایه طی سی سال اخیر
منبع: یافته‌های تحقیق

با تمامی این اوصاف و با وجود سهم بیشتر کشورهای همسایه در جذب اف دی آی، نمودار ۱۱ نشان می‌دهد که با وجود کوشش کشورهای در حال توسعه برای جذب اف دی آی، حتی طی سال‌های پس از فروپاشی شوروی سابق نیز، همچنان این کشورهای توسعه‌یافته و به بیان دیگر متروپل هستند که کمافی السابق جاذب بخش عمده سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی هستند، در حالی که مطابق با نمودار ۱۲، کشورهای توسعه‌نیافته آسیایی و آفریقایی و درگیر ناامنی مانند عراق، لبنان، بوسنی، افغانستان و لیبیا و ... از بالاترین پتانسیل‌ها برای جذب اف دی آی برخوردارند.

نمودار ۱۱: مجموع جذب اف دی آی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه طی سی سال اخیر
منبع: یافته‌های تحقیق

MAP O.1 FDI Flows to FCS Remain below Potential, 2008–Present

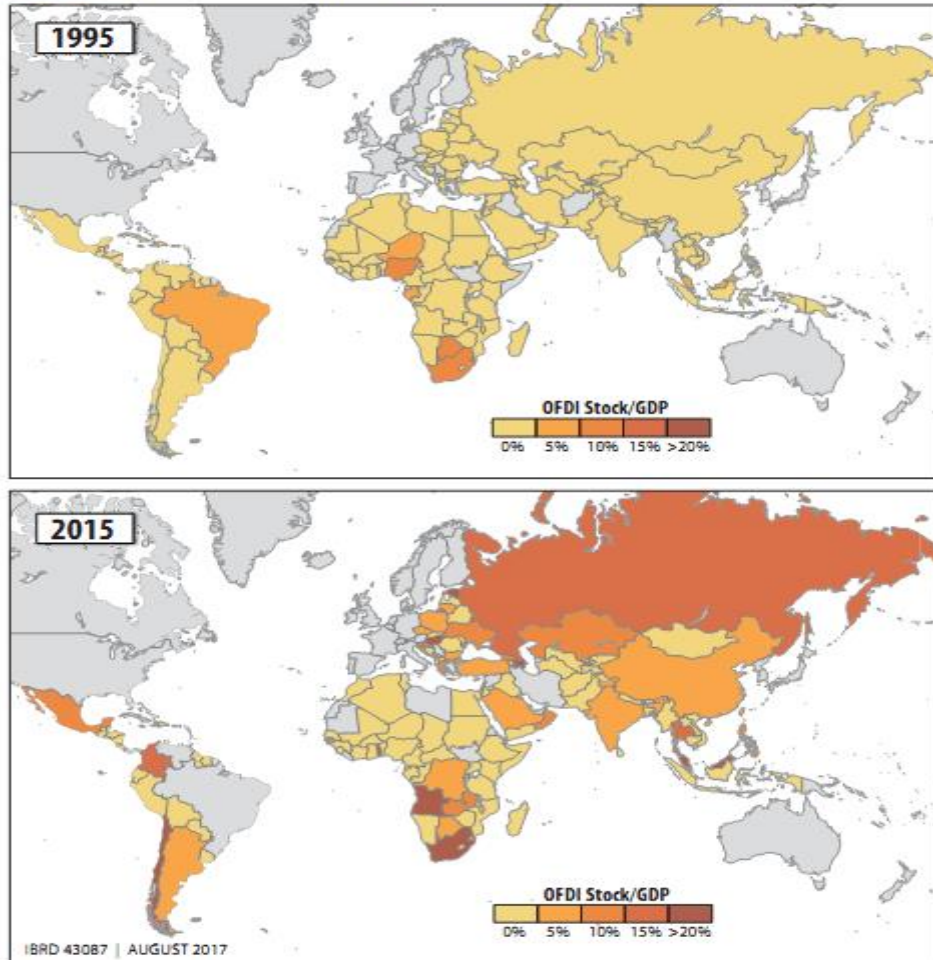

Source: Computation based on Investment Map Database, International Trade Centre; World Development Indicators, the World Bank; CEPII Database; Fragile States Index (2014), the Fund for Peace.
Note: Investment potential is calculated as foreign direct investment (FDI) inflow estimates without the negative effect of fragility. They are calculated for selected fragile and conflict-affected situations (FCS) based on countries' economic fundamentals (market size, growth, trade openness, savings), geographical remoteness, and abundance of natural resources, where the negative effect of fragility is removed.

نمودار ۱۲: سهم کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه از اف دی آی و کشورهای دارای پتانسیل

همچنین نمودار ۱۳ نمایانگر تحول در جغرافیای جهانی اف دی آی در بیست سال گذشته است، به نوعی که در سال ۱۹۹۵ عمدتاً کشورهای آفریقایی و آمریکای جنوبی با پدیده خروج اف دی آی مواجه بودند، اما طی بیست سال بعد از آن می‌بینیم روسیه و چین (با وجود کوشش‌هایشان برای جذب اف دی آی) و کشورهای حوزه بالکان، آسیایی و آمریکای لاتین نیز با این پدیده روبه‌رو شده‌اند.

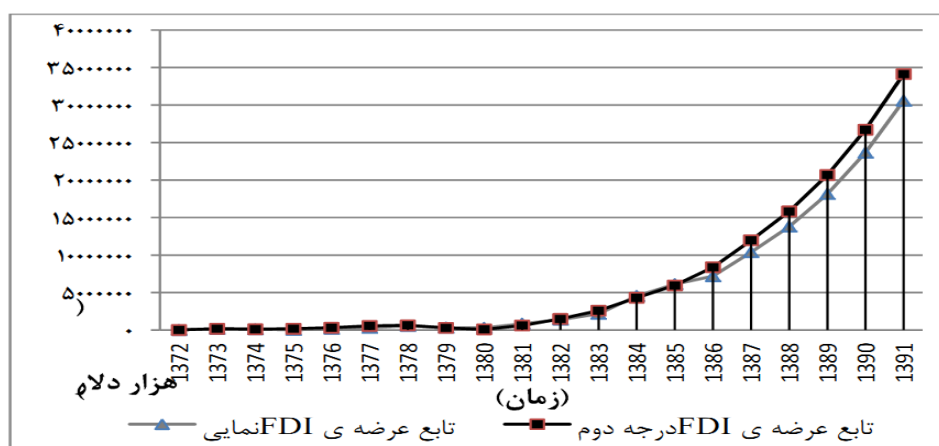
MAP O.2 Growth of OFDI in Most Developing Countries

نمودار ۱۳: پراکندگی رشد خروج سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای جهان طی دو دهه گذشته
Source: UNCTAD and World Development Indicator, World Bank

۴- واقعیت‌های آشکار شده از تجربه زیسته اف دی آی در ایران و تبیین مسئله تحقیق

کمیجانی و عباسی (۱۳۸۵) در مقاله «تبیین نقش عوامل مؤثر بر جذب FDI در ایران» نشان دادند که نرخ تورم، نرخ ارز و نرخ بهره، تأثیر منفی و افزایش تولید ناخالص داخلی، افزایش باز بودن اقتصاد و افزایش موجودی سرمایه، تأثیر مثبت در جذب اف دی آی در ایران دارند. با این حال، بررسی تجربه زیسته اف دی آی در ایران و مطابقت آن با نمودار ۱۴ که توسط قنبری و همکارانش^۱ پیش‌گویی کرده بودند، نشان می‌دهد که آموزه‌های نئوکلاسیکی و استفاده خطابه‌ای از استعاره‌هایی مانند بهینه‌سازی کلونی مورچگان،^۲ پیش‌بینی‌های نادرستی از اوضاع آتی ارائه داد و تصمیم‌گیران غیرمتخصص را با خطاهای راهبردی مواجه نموده است. فاصله عمیق میان پیش‌بینی‌ها و واقعیت، نشان می‌دهد که برخی با تمسک به نگرش‌های کمی و سوءاستفاده از ریاضیات و آمار و بدون توجه به ترتیبات نهادی، مطالبی پوک را ارائه داده‌اند. نمودار ۱۴ نمونه‌ای از این پیش‌بینی‌ها است که طبق آن در سال ۱۳۹۱، یعنی سال ۲۰۱۲ کشور ایران با ۳۵ میلیارد دلار عرضه و جذب اف دی آی مواجه بوده که اثرات اغواکننده آن هنوز هم بر نظام تصمیم‌گیری مشهود است.

نمودار ۱۴: نمونه‌ای از پیش‌بینی‌های غیرواقعی از جذب اف دی آی در ایران

منبع: قنبری (۱۳۸۹)

اکنون و بر اساس این مقدمات، مسئله تحقیقی که مطالعات پیشین به آن پاسخ مستقیمی نداده‌اند، این است که چرا در ایران فاصله عمیقی میان پیش‌بینی‌های جذب اف دی آی، با امر واقع وجود دارد؟ و چگونه می‌شود این شکاف را برطرف کرد؟

۱. قنبری، علی و همکاران، ۱۳۸۹، صص ۱۳۱-۱۰۹.

۵- روند وام‌ها و تسهیلات خارجی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بودجه سنواتی ایران

اکنون و در این قسمت به بررسی نحوه انعکاس موضوع وام‌ها و تسهیلات خارجی در لایحه بودجه می‌پردازیم. مفاد لایحه بودجه همچنان و برای سال جدید نیز گویای آن است که تفکیک مشخصی میان وام‌های خارجی، تسهیلات خارجی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی صورت نپذیرفته است که به‌وضوح ابهاماتی در پی دارد. با وجود این، گزارش حاضر با اغماض از این تفکیک‌ها و تفاوت‌ها، به موضوع مربوطه در سند لایحه بودجه ۱۴۰۰ می‌پردازد. در سند بودجه تصریح می‌شود که افزایش اف دی آی به‌منظور گسترش بهره‌وری دانش‌بنیان در حوزه‌هایی است که قابلیت جذب دارند. این موضوع عنوان پروژه پنجاه‌وچهارمی است که دستگاه وزارت امور اقتصادی و دارایی متولی آن و دفتر امور اقتصاد کلان سازمان برنامه و بودجه بر آن نظارت دارد.^۱

در این راستا، بند ۲۸ پیوست شماره دو ضوابط مالی ناظر بر تنظیم لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ و پیش‌بینی ۱۴۰۰ بیان می‌دارد که: «دستگاه‌های سیاست‌گذار و مجری مکلفند استفاده از تسهیلات مالی خارجی (فاینانس) و ارائه تضامین مرتبط با آن را برای ارائه تسهیلات مالی به سرمایه‌گذاران در قراردادهای مشارکت عمومی - خصوصی و سرمایه‌گذاری در طرح‌های زیرساختی در اولویت قرار دهند». این عبارت‌پردازی‌ها در ارتباط با اولویت دادن به تسهیلات مالی خارجی در طرح‌های سرمایه‌گذاری، گویای آن است که موضوع مورد اشاره از چه اهمیت و جایگاهی در نظام بودجه‌بندی ایران برخوردار است.

همچنین در ردیف ۳۸ پروژه‌های لایحه پیشنهادی بودجه سال ۱۴۰۰ که تحت نظارت سازمان برنامه و بودجه است، موضوع پروژه جلب پانزده میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی به وزارت امور اقتصادی و دارایی سپرده شده است که امور اقتصاد کلان سازمان ناظر آن است. این مهم نیز گویای این مطلب است که توقعات نظام بودجه‌ریزی و برنامه‌ریزی کشور، متناظر با پتانسیل‌های جذب اف دی آی، توقعات بالایی است.

به‌علاوه در جدول شماره ۳، برگرفته از جدول شماره ۲ لوایح بودجه، با عنوان درآمدها، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای و واگذاری دارایی‌های مالی برحسب قسمت، بخش و بند، این‌چنین ذکر شده است که در سال ۱۴۰۰ پنجاه میلیارد تومان از درآمد عمومی ملی از طریق تسهیلات خارجی تأمین خواهد شد که نسبت به سال پیش تغییری نکرده است.

۱. رجوع شود به سیاهه پروژه‌های مدنظر در لایحه بودجه ۱۴۰۰.

جدول ۴: درآمدهای عمومی ناشی از تسهیلات خارجی (میلیون ریال)

سال	جمع کل			درآمد اختصاصی			درآمد عمومی			عنوان	شماره طبقه‌بندی
	جمع	استانی	ملی	جمع	استانی	ملی	جمع	استانی	ملی		
۱۴۰۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	بند دوم: منابع حاصل از استفاده تسهیلات خارجی	
۱۴۰۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	وصولی از محل تسهیلات سایر بانک‌ها و منابع خارجی	
۱۳۹۹	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	بند دوم: منابع حاصل از استفاده تسهیلات خارجی	۳۱۰۲۰۰
۱۳۹۹	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	وصولی از محل تسهیلات سایر بانک‌ها و منابع خارجی	۳۱۰۲۰۲
۱۳۹۸	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	بند دوم: منابع حاصل از استفاده تسهیلات خارجی	۳۱۰۲۰۰
۱۳۹۸	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۰	۰	۵۰۰۰۰۰	۰	۵۰۰۰۰۰	وصولی از محل تسهیلات سایر بانک‌ها و منابع خارجی	۳۱۰۲۰۲

مأخذ: برگرفته از پیوست ۲ لایحه بودجه ۱۴۰۰

همچنین در جدول ذیل با عنوان بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت (برگرفته از صفحه ۹ پیوست ۳ لایحه بودجه ۱۴۰۰ و سایر لوایح سنواتی کل کشور) چنین آمده است که چیزی نزدیک به ۶۲ هزار میلیارد تومان از بودجه شرکت‌های دولتی از محل وام‌های خارجی خواهد بود که تقریباً این شرکت‌های دولتی^۱ و مؤسسات انتفاعی نیز باید حدود بیست هزار و پانصد میلیارد تومان به بازپرداخت وام‌های خارجی تخصیص دهند.

۱. این ردیف فقط برای شرکت‌های دولتی است و بانک‌ها و مؤسسات عددشان صفر است.

جدول ۵: بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت (میلیون ریال)

مصارف		منابع		سال
۲۰۵,۷۲۶,۹۰۰	بازپرداخت وام‌های خارجی	۶۱۷,۹۴۶,۲۵۳	وام‌های خارجی	لایحه ۱۴۰۰
۸۴,۸۰۲,۷۳۶	بازپرداخت وام‌های خارجی	۳۹۵,۶۳۴,۲۰۲	وام‌های خارجی	لایحه ۱۳۹۹
۱۹۰,۷۵۹,۲۵۰	بازپرداخت وام‌های خارجی	۴۲۰,۴۱۴,۱۴۷	وام‌های خارجی	قانون ۱۳۹۸
۱۶۸,۹۳۶,۳۹۶	بازپرداخت وام‌های خارجی	۴۱۵,۹۶۸,۶۰۲	وام‌های خارجی	قانون ۱۳۹۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در جدول ۵ با عنوان خلاصه کل منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت (برگرفته از صفحه ۱۱ پیوست شماره ۳ لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ و سایر لوایح سنواتی کل کشور)، مشخص شده است که در این سال مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت باز هم برخلاف سال ۱۳۹۸ از منابع وام‌های خارجی استفاده نخواهند کرد.

جدول ۶: منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت

جمع				مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت				بانک‌ها				شرکت‌های دولتی				شرح
۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۰۰	۹۹	۹۸	۹۷	۰۰	۹۹	۹۸	۹۷	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	
۶۱۷.۹۴۶.۲۵۶	۳۹۵.۶۳۴.۲۰۲	۴۲۰.۴۱۴.۱۴۷	۴۱۵.۹۶۸.۶۰۲	۰	۰	۱.۰۰۰.۰۰۰	۲.۰۰۰.۰۰۰	۰	۰	۰	۰	۶۱۷.۹۴۶.۲۵۶	۳۹۵.۶۳۴.۲۰۲	۴۱۹.۴۱۴.۱۴۷	۴۱۳.۹۶۸.۶۰۲	منابع: وام‌های خارجی
۲۰۵.۷۲۶.۹۰۰	۸۴.۸۰۲.۷۳۶	۱۹۰.۷۵۹.۲۵۰	۱۶۸.۹۳۶.۳۹۶		۰	۰	۰		۰	۰	۰	۲۰۵.۷۲۶.۹۰۰	۸۴.۸۰۲.۷۳۶	۱۹۰.۷۵۹.۲۵۰	۱۶۸.۹۳۶.۳۹۶	مصارف: بازپرداخت وام‌های خارجی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در جدول ۶ با عنوان خلاصه کل منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت (به تفکیک شرکت‌های سودده، سربه سر و زیانده) (برگرفته از صفحه ۱۳ پیوست شماره ۳ لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ و سایر لوایح سنواتی) نیز آمده است که این وام‌های خارجی اخذ شده برخلاف سال‌های گذشته، نه تنها شامل شرکت‌های سود ده و سربه سر می‌شود، وام‌های خارجی شامل شرکت‌های زیان ده نیز می‌شود:

جدول ۷: منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت (میلیون ریال)

شرح	شرکت‌ها و مؤسسات انتفاعی سودده و سربه‌سر				شرکت‌های زیان ده				جمع		
	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۹۹	۱۴۰۰	۹۷	۹۸	۹۹	۱۴۰۰	۹۷	۹۸	۹۹
منابع: وام‌های خارجی	۴۱۵,۹۶۸,۶۰۲	۴۲۰,۴۱۴,۱۴۷	۳۸۵,۴۱۹,۷۴۶	۶۰۵,۰۶۲,۴۰۸	۱۲,۸۸۳,۸۴۵	۰	۰	۱۰,۲۱۴,۴۵۶	۴۱۵,۹۶۸,۶۰۲	۴۲۰,۴۱۴,۱۴۷	۳۹۵,۶۳۴,۲۰۲
مصارف: بازپرداخت وام‌های خارجی	۱۶۸,۹۳۶,۳۹۶	۱۹۰,۷۵۹,۲۵۰	۸۱,۳۸۴,۰۰۷	۱۹۹,۹۷۵,۶۲۰	۵,۷۵۱,۲۸۰	۰	۰	۳,۴۱۸,۷۲۹	۱۶۸,۹۳۶,۳۹۶	۱۹۰,۷۵۹,۲۵۰	۸۴,۸۰۲,۷۳۶

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در جدول شماره ۷ با عنوان خلاصه کل منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت (به تفکیک شرکت‌های نسل اول و سایر شرکت‌ها^۱) (برگرفته از صفحه ۱۵ پیوست ۳ لایحه بودجه ۱۴۰۰ و سایر لوایح سنواتی) که در ذیل منعکس شده، نیز آمده که طی سال‌های مورد بررسی سهم شرکت‌های نسل اول از منابع وام‌های خارجی همچنان رو به تزاید است و سهم سایر شرکت‌ها نیز افزایش یافته است. نکته دیگر این است که میزان بازپرداخت وام‌های خارجی نیز طی این سال مقرر است تا افزایش قابل توجهی بیابد.

۱. منظور از شرکت‌های نسل اول، آن دسته از شرکت‌هایی هستند که به‌طور مستقیم به‌موجب قانون ایجاد شده‌اند و سایر شرکت‌ها نیز از دل نسل اول ایجاد شده‌اند.

جدول ۸: منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و ... (به تفکیک شرکت‌های نسل اول و سایر شرکت‌ها) (میلیون ریال)

شرح	شرکت‌های نسل اول				سایر شرکت‌ها				جمع			
	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
منابع: وام‌های خارجی	۲۸۶,۴۰۰,۰۰۰	۲۷۳,۶۰۰,۰۰۰	۳۳۱,۰۳۰,۳۰۰	۵۱۱,۰۰۰,۰۰۰	۱۲۹,۵۶۸,۶۰۲	۱۴۶,۸۱۴,۱۴۷	۶۴,۶۰۳,۹۰۲	۱۰۶,۹۴۶,۲۵۳	۴۱۵,۹۶۸,۶۰۲	۴۲۰,۴۱۴,۱۴۷	۳۹۵,۶۳۴,۲۰۲	۶۱۷,۹۴۶,۲۵۳
مصارف: بازپرداخت وام‌های خارجی	۱۶۳,۸۹۳,۴۷۲	۱۸۰,۲۵۵,۲۵۰	۸۰,۶۵۱,۳۵۶	۱۵۱,۲۷۱,۹۷۶	۵۰,۴۲,۹۲۴	۱۰,۵۰۴,۰۰۰	۴,۱۵۱,۳۸۰	۵۴,۴۵۴,۹۲۴	۱۶۸,۹۳۶,۳۹۶	۱۹۰,۷۵۹,۲۵۰	۸۴,۸۰۲,۷۳۶	۲۰۵,۷۲۶,۹۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

همچنین در جدول ۸ با عنوان خلاصه کل منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت (به تفکیک گروه‌های قانون اجرای سیاست‌های اصل ۴۴) (برگرفته از صفحه ۱۷ پیوست ۳ لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ و سایر لوایح سنواتی) که در ذیل منعکس شده، آمده است که درصد عمده وام‌های خارجی به‌عنوان منابع گروه سوم قلمداد می‌شود و کمی بیش از ده درصد این منبع وام خارجی در سال پیش رو صرف شرکت‌های مشمول ماده ۴ و سایرین می‌شود. همچنین گروه ۲ و گروه ۱ نیز مثل سال ۹۹ و برخلاف سال ۱۳۹۸ از این منبع استفاده نخواهند کرد.

جدول ۹: منابع و مصارف بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و ... (به تفکیک گروه‌های قانون اجرای سیاست‌های اصل (۴۴) (میلیون ریال)

شرح	گروه ۱۳			گروه ۲۲			گروه ۲۱			مشمول ماده ۴ آیین‌نامه تشخیص و انطباق ^۴	سایر			جمع	
	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۹۸	۹۹	۰۰	۹۸	۹۹	۰۰		۱۳۹۸	۱۳۹۹	۰۰		
منابع: وام‌های خارجی	۳۶۳,۸۸۱,۱۷۴	۳۵۹,۳۸۱,۷۵۶	۵۴۴,۸۲۵,۹۹۹	۳۱,۰۰۰,۰۰۰	۰	۰	۶۰,۴۴۰,۱۰۰	۰	۰	۰	۲۳,۶۵۳,۹۷۴	۲۸,۳۴۲,۱۰۵	۵۶,۴۲۳,۲۴۴	۱۶,۶۹۷,۰۱۰	۶۱۷,۹۴۶,۲۵۳
مصارف: بازپرداخت وام‌های خارجی	۱۵۶,۴۴۹,۲۵۰	۷۸,۵۲۷,۷۳۶	۱۵۰,۳۰۳,۶۵۶	۱۰۰,۰۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۴,۲۰۰,۰۰۰	۶,۲۷۵,۰۰۰	۵۵,۴۲۳,۲۴۴	۰	۲۰۵,۷۲۶,۹۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۱. طبق قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم قانون اساسی، شرکت‌های ذیل اصل ۴۴، مالکیت، سرمایه‌گذاری و مدیریت در فعالیت‌ها و بنگاه‌های این گروه منحصرأ در اختیار دولت است.
۲. مالکیت، سرمایه‌گذاری و مدیریت برای دولت در این گروه حداکثر تا ۲۰ درصد از مجموع ارزش هر فعالیت مجاز است.
۳. مالکیت، سرمایه‌گذاری و مدیریت برای دولت در این گروه به هر نحو و به هر میزان ممنوع است، جز از طریق سازمان‌های توسعه‌ای با سازوکار پیش‌بینی‌شده در تبصره ۳ ماده ۳ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اساسی.
۴. طبق ماده ۴ آیین‌نامه اجرایی تشخیص، انطباق و طبقه‌بندی فعالیت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی با هر یک از سه گروه اقتصادی مصرح در ماده (۲) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل (۴۴) قانون اساسی، شرکت‌های مادر تخصصی دارای شرکت‌های زیرمجموعه که به شکل یکجا واگذار نمی‌شوند، پس از واگذاری تمامی شرکت‌های زیرمجموعه، بر اساس احکام این آیین‌نامه توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی و وزارتخانه ذی‌ربط تعیین تکلیف خواهند شد.

به علاوه خلاصه کل منابع و مصارف شرکت‌های دولتی سودده و سر به سر در سال ۱۴۰۰ (برگرفته از صفحات ۲۳ و ۲۹ پیوست ۳ لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ و سایر لوایح بودجه سنواتی) که در ذیل منعکس شده، گویای آن است که امور خدمات عمومی، امور دفاعی و امنیتی مختلف از وام‌های خارجی استفاده نمی‌کنند. همچنین (برگرفته از صفحه ۷۹ و ۸۵ و ۹۵ و ۱۰۵ پیوست ۳ بودجه) سهم امور مسکن، عمران شهری و روستایی، امور سلامت، امور فرهنگ، تربیت بدنی و گردشگری، امور رفاه اجتماعی نیز از وام‌ها و تسهیلات خارجی صفر است. اما همان‌طور که در زیر نشان داده شده است، سهم امور اقتصادی (برگرفته از صفحه ۳۷ پیوست ۳ لایحه بودجه ۱۴۰۰ و سایر لوایح بودجه‌ای) سهم قابل ملاحظه‌ای از این منبع دارند. به علاوه، طبق خلاصه کل منابع و مصارف شرکت‌های دولتی زیان‌ده در سال ۱۴۰۰ (برگرفته از صفحه ۶۷ پیوست ۳ لایحه بودجه ۱۴۰۰) سهم امور اقتصادی (با تأکید بر شرکت‌های دولتی زیان‌ده) به‌طور مجزا مشاهده می‌شود. همچنین طبق جدول خلاصه کل منابع و مصارف بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت در سال ۱۴۰۰ (برگرفته از صفحه ۱۱۵ و ۱۲۱ پیوست ۳ لایحه بودجه ۱۴۰۰) وضعیت صفر اعلام شده است، هرچند که مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت در سال ۱۳۹۸ وضعیت‌شان صفر نبود.

جدول ۱۰: میزان استفاده از وام‌های خارجی توسط امور گوناگون (میلیون ریال)

مصارف: بازپرداخت وام‌های خارجی			منابع: وام‌های خارجی			امور
۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	
.	خدمات عمومی، امور دفاعی و امنیتی
۱۹۹.۹۷۵.۶۲۰	۸۱.۳۸۴.۰۰۷	۱۹۰.۷۵۹.۳۵۰	۶۰۵.۰۶۲.۴۰۸	۳۸۵.۴۱۹.۷۴۶	۴۱۹.۴۱۴.۱۴۷	اقتصادی
۵.۷۵۱.۲۸۰	۳.۴۱۸.۷۲۹	.	۱۲.۸۸۳.۸۴۵	۱۰.۲۱۴.۴۵۶	.	اقتصادی (شرکت‌های دولتی زیان‌ده)
.	بانک‌ها
.	۱.۰۰۰.۰۰۰	مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت
.	امور مسکن، عمران شهری و روستایی، امور سلامت، امور فرهنگ، تربیت بدنی و گردشگری، امور رفاه اجتماعی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

آمارهای منعکس شده در جداول فوق در حالی ارائه شده‌اند که در بندهایی از تبصره ۳ ماده واحده لایحه بودجه ۱۴۰۰ درباره وام‌ها و تسهیلات تأمین مالی خارجی نیز (عیناً مانند سال قبل^۱)، چنین آمده است:

الف- با رعایت بند «الف» ماده (۴) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه در سال ۱۴۰۰ سقف تسهیلات تأمین مالی خارجی (فاینانس) برای طرح‌های دولتی و غیردولتی علاوه بر باقیمانده سهمیه سال‌های قبل، معادل ریالی سی میلیارد (۳۰،۰۰۰،۰۰۰،۰۰۰) دلار تعیین می‌شود.^۲ همچنین دولت مجاز شمرده شده است که: یک میلیارد (۱،۰۰۰،۰۰۰،۰۰۰) دلار از تسهیلات تأمین مالی خارجی (فاینانس) فوق‌الذکر را برای استفاده از منابع بانک‌ها و مؤسسات مالی و توسعه‌ای بین‌المللی به منظور تجهیز آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌های دانشگاه‌ها، مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی و فناوری و مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای دولتی با تضمین دولت و بازپرداخت آن، از محل اعتبارات بودجه عمومی تأمین کند.

ب- هرچند بر اساس بررسی‌های سال ۱۳۹۷ توسط دیوان محاسبات در گزارش تفریغ بودجه از سهمیه جدید تسهیلات مالی خارجی (فاینانس) مربوط به سال مذکور استفاده نشده و شورای اقتصاد صرفاً از محل باقیمانده سهمیه سال‌های قبل، اقدام به اختصاص تسهیلات مالی خارجی به طرح‌های مشمول نموده است. این وضعیت در سال ۱۳۹۸ تا حدودی بهبود پیدا کرده است.

ج- به منظور تسریع در جذب تسهیلات تصویب شده از بانک‌های توسعه‌ای از جمله بانک توسعه اسلامی، بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت‌های آسیایی (AIIB) و بانک توسعه و تجارت اکو، دستگاه‌های استفاده‌کننده از تسهیلات مذکور مجازند در سقف بند «الف» این تبصره پس از موافقت سازمان برنامه و بودجه کشور در چارچوب سقف اعتبارات پیش‌بینی شده برای اجرای طرح‌های با پسوند وامی مندرج در پیوست شماره (۱) این قانون نسبت به هزینه‌کرد آن در چارچوب موافقت‌نامه متبادله با سازمان مذکور اقدام کنند.

۱. برای خواننده این پرسش به وجود می‌آید چرا برخی مفاد عیناً در قوانین بودجه سالانه تکرار می‌شوند؟ آیا نظام قانون‌گذاری کشور نیازمند تصویب قانون احکام دائمی بودجه نظیر احکام دائمی برنامه نیست؟

۲. در ادامه این بند چنین آمده است که: در مورد کلیه طرح‌های دولتی و غیردولتی متقاضی استفاده از تسهیلات مالی خارجی (فاینانس) اخذ تأییدیه دستگاه اجرایی ذی‌ربط (به‌منظور تأیید اولویت برای استفاده از تأمین مالی خارجی)، وزارت امور اقتصادی و دارایی (به‌منظور صدور ضمانت‌نامه دولتی)، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (به‌منظور کنترل تعادل و مدیریت تراز ارزی کشور) و سازمان برنامه و بودجه کشور (صرفاً برای کنترل طرح‌های بخش دولتی شامل طرح‌های شرکت‌ها و طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای) ضروری بوده و بازپرداخت اصل و سود هر یک از طرح‌ها از محل عایدات طرح و یا منابع پیش‌بینی شده در این قانون قابل پرداخت است.

شورای اقتصاد با رعایت اولویت‌های بند «پ» ماده (۴) قانون برنامه ششم توسعه تسهیلات مذکور را به طرح‌های بخش دولتی که دارای توجیه فنی، اقتصادی، مالی و زیست‌محیطی باشند، اختصاص می‌دهد. طرح‌های بخش‌های خصوصی و تعاونی و نهادهای عمومی غیردولتی و شرکت‌های دانش‌بنیان نیز با سپردن تضمین‌های لازم به بانک‌های عامل می‌توانند از تسهیلات مذکور استفاده کنند و بازپرداخت اصل و سود تسهیلات هر یک از طرح‌های مذکور از محل عایدات طرح تأمین و پرداخت خواهد شد. در خصوص طرح‌های غیردولتی، وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است پس از اخذ تضمین لازم از بانک‌های عامل که به پشتوانه اخذ وثایق مناسب و کافی از مالکان طرح‌ها صادر شده است، نسبت به صدور ضمانت‌نامه بازپرداخت اقدام کند.

د- دولت مجاز است در صورت تأمین پانزده درصد (۱۵٪) سهم دستگاه توسط شهرداری‌ها و دستگاه‌های ذی‌ربط و تعهد به بازپرداخت اصل و سود توسط همان دستگاه حداقل دو میلیارد (۲,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) دلار از تسهیلات مالی خارجی در سقف سهمیه بند «الف» این تبصره را در جهت ساخت و بهره‌برداری از خطوط قطار شهری و طرح‌های کاهش آلودگی هوا اختصاص دهد.^۱ دولت موظف است با رعایت ماده (۵) قانون حمایت از سامانه‌های حمل‌ونقل ریلی شهری و حومه نسبت به تضمین اصل و سود این تسهیلات اقدام کند.^۲

در این چارچوب در جدول ذیل که برگرفته از جدول شماره ۴ لویح بودجه ۱۴۰۰ و سایر سال‌ها، با عنوان خلاصه واگذاری و تملک دارایی‌های مالی می‌باشد، چنین آمده است:^۳

جدول ۱۱: واگذاری دارایی‌های مالی (میلیون ریال)

۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	واگذاری دارایی‌های مالی:
۳,۵۵۰,۰۰۰	۵۰۰,۰۰۰	۵۰۰,۰۰۰	۵۰۰,۰۰۰	بند دوم: منابع حاصل از استفاده از تسهیلات خارجی
				تملك دارایی‌های مالی:
۱۲,۴۹۸,۰۰۰	۲۸,۳۴۷,۶۸۰	۳۹,۵۰۹,۹۹۶	۱۵۱,۵۴۳,۰۰۰	بازپرداخت اصل وام‌های خارجی و تعهدات

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول شماره ۱۱ ذیل که برگرفته از جدولی با عنوان برآورد اعتبارات و تملک دارایی‌های مالی (برگرفته از ص ۲۴۹ جداول کلان لایحه بودجه ۱۳۹۹/۱۴۰۰) به ریز مشخص شده است که تملک دارایی‌های مالی از طریق بازپرداخت اصل وام‌های خارجی و تعهدات شامل چه مواردی می‌شود.

جدول ۱۲: تملک دارایی از طریق بازپرداخت وام‌های خارجی (میلیون ریال)

۱۴۰۰	۱۳۹۹	موضوع	
۱۵۱,۵۴۳,۰۰۰	۳۹,۵۰۹,۹۹۶	بازپرداخت اصل وام‌های خارجی و تعهدات	۱۰۵۰۰۰
۱۴,۰۰۵,۰۰۰	۸,۶۳۶,۹۹۶	سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران - بازپرداخت اصل وام‌های مستقیم بانک جهانی	۱
۴۰,۱۳۳,۱۲۰	۸,۹۰۰,۰۰۰	سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران - بازپرداخت اقساط معوقه و پرداختی گذشته و اقساط تسهیلات دریافتی سال ۱۳۹۱ بانک توسعه اسلامی	۲
۲,۶۲۰,۰۰۰	۱,۲۵۸,۰۰۰	تعهدات سرمایه جمهوری اسلامی در صندوق اوپک	۳

۱. این بند عیناً در بند الف تبصره ۳ ماده واحده قانون بودجه سال ۱۳۹۹، ۱۳۹۸ و سال ۱۳۹۷ نیز آمده است.

۲. تبصره ۳ در ص ۱۲ و ۱۳ ماده واحده لایحه بودجه سال ۱۴۰۰.

۳. ص ۵۵ جداول کلان لایحه بودجه ۱۴۰۰.

۲,۷۲۶,۰۰۰	۱,۰۰۰,۰۰۰	بانک مرکزی جمهوری اسلامی - بازپرداخت تعهدات وام طرح ساماندهی دانشگاه تهران به موسسه بانکی عرب	۴
۱,۱۵۰,۰۰۰	۵۵۷,۰۰۰	بازپرداخت اقساط وام آژانس همکاری‌های بین‌المللی ژاپن بابت فاز ۱ و ۲ نیروگاه مسجدسلیمان	۵
۶۰,۱۰۰,۰۰۰	۱۵,۱۰۰,۰۰۰	بازپرداخت تعهدات ارزی طرح‌های وزارت نیرو و شرکت‌های تابعه (فاینانس).	۶
۱۶,۲۵۰,۰۰۰	۱,۹۲۸,۰۰۰	افزایش سرمایه جمهوری اسلامی ایران در صندوق اوپک	۷
۱۰,۰۰۰,۰۰۰	۱,۰۰۰,۰۰۰	تعهدات ناشی از یکسان‌سازی نرخ ارز	۸
۴,۰۳۰,۰۰۰	۱,۰۳۰,۰۰۰	بازپرداخت تعهدات وام بانک توسعه آکو	۹
۱۰۰,۰۰۰	۱۰۰,۰۰۰	سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران - اقساط سهام سرمایه پذیره‌نویسی جمهوری اسلامی ایران در ITFC و ICD	۱۰
۳۸۳,۸۸۰	.	بازپرداخت تسهیلات دریافتی از بانک جهانی بابت تأمین تجهیزات بهداشتی و درمانی مبارزه با ویروس کرونا ^۱	۱۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۱. این اطلاع در حالی است که در پیوست شماره ۳ ماده واحده اشاره شده که بخش سلامت از وام‌های خارجی استفاده نکرده است؟

۶- جایگاه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اسناد اساسی ایران

به‌طور کلی شمایی از وضعیت اف دی آی طی سه دهه اخیر ترسیم و جایگاه موضوع در سند پیش‌بینی لایحه بودجه ۱۴۰۰ نیز مورد مطالعه قرار گرفت و روشن شد که میان انتظارات و عملکردها فاصله زیادی وجود دارد که برای کشف چرایی آن لازم است محیط نهادی ایران مورد مطالعه قرار گیرد.

محیط نهادی غیررسمی و فرهنگ عمومی و نوع نگرش و نحوه شناخت برخاسته از عادات تاریخی اکثر ایرانیان به اجانب و ضعف در تضامین عرفی نسبت به حقوق مالکیت دیگران (مخصوصاً شهروندان سایر کشورها) از اهمیت بالایی برخوردار است که باید به‌طور مستقل مورد توجه قرار گیرد، اما در این میان قوانین اساسی ایران به‌عنوان سند اصلی حقوقی مطرح در نهادهای رسمی کشور به سهولت قابلیت بررسی دارد.

در فصل چهارم قانون اساسی و در اصل ۴۳ به تأمین استقلال اقتصادی جامعه اشاره شده است، به‌نوعی که کشور را به مرحله خودکفایی برساند و از وابستگی برهاند و جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور مدنظر است. در اصل ۴۴ نیز به موضوع بازرگانی خارجی با تملک دولتی و بدون ذکر از مالکیت خارجی، تنها به مالکیت خصوصی، تعاونی و دولتی اشاره شده است.

با عنایت به اهداف ذکر شده در این دو اصل و همچنین با عنایت به موضوع مصلحت عموم مردم، چنانچه اثبات شود سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند در رسیدن به اهداف و مصلحت عامه کمک کند، به‌طور طبیعی منع حقوقی خاصی پیش پای امر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیست، هرچند مشوق نیز محسوب نمی‌شود.

با وجود این، در اصل ۸۰ قانون اساسی اشاره می‌شود که گرفتن و دادن وام یا کمک‌های بدون عوض داخلی و خارجی از طرف دولت باید با تصویب مجلس شورای اسلامی باشد که می‌تواند به‌نوعی زمینه‌ساز سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی باشد؛ اما در اصل ۸۱ آمده است که دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است. این مطلب به‌نوعی آب پاکی را بر روی دست سرمایه‌گذار خارجی ریخته است. با این حال اصل یک‌صد و پنجاه و سوم بیان می‌دارد که: هرگونه قرارداد که موجب سلطه بیگانه بر منابع طبیعی و اقتصادی، ... کشور شود، ممنوع است.^۱ این فقره نیز زمینه تفسیر بر ضد اف دی آی را در بردارد.

هرچند این وضعیت قانونی زمینه‌ای برای لرزاندن دل و ضمیر سرمایه‌گذاران خارجی است، اما پس از پایان جنگ و روی کار آمدن دولت سازندگی، نظام تدبیر ایران، اقدام به تغییر و تحولاتی در این باره کرد. علاوه بر

۱. این در حالی است که به‌طور مشخص در ماده چهل و یکم قانون اساسی افغانستان اشخاص خارجی در افغانستان حق ملکیت اموال عقاری (ملک و زمین زراعتی) را ندارند. اجاره عقار به‌منظور سرمایه‌گذاری، مطابق به احکام قانون مجاز است. فروش عقار به نمایندگی‌های سیاسی دولت‌های خارجی و به مؤسسات بین‌المللی که افغانستان عضو آن باشد، مطابق به احکام قانون، مجاز است.

تصویب مقرراتی در سال ۱۳۷۲^۱، تلاش‌های فراوانی از قبیل تجدیدنظر در نرخ ارز و برقراری نرخ ارز شناور، تجدیدنظر در سیاست‌های قیمت‌گذاری کالاهای صنعتی و آزادسازی قیمت‌ها، خصوصی‌سازی و ایجاد مناطق آزاد و تشویق سرمایه‌گذاری خارجی را به‌منظور جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انجام داد. در تداوم همین مسیر نیز قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی و آیین‌نامه‌های اجرای آن توسط دولت اصلاحات در سال ۱۳۸۱ به تصویب رسانده شد.^۲

بی‌تردید این تغییر و تحولات در کنار بافتار نهادی ریشه‌دار در آیین و فرهنگ و قواعد اساسی، البته بی‌ثمر و نتیجه نبود و توفیقاتی حاصل نمود که اطلاعات نمودار ۱ گویای همین تلاش‌ها است، اما مشاهده می‌شود که انتظارات مدنظر سیاست‌گذاران هرگز به‌طور کامل تحقق نیافت و فاصله قابل ملاحظه‌ای میان انتظارات و عملکردها همچنان باقی مانده که لازم است به خاطر نیاز کشور به اف دی آی، این موضوع به نحو خوبی چاره شود.^۳

۱. در سال ۱۳۷۲، با تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی، راهکارهای قانونی، تسهیلات و حمایت‌های حقوقی جهت سرمایه‌گذاری‌های خارجی در کشور مهیا شد. به این ترتیب، پس از ۱۳ سال اولین مورد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۱۳۷۳ انجام گرفت. با تصویب قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌های خارجی و شکل‌گیری یک سلسله اصلاحات در آن، تقاضای خارجیان برای سرمایه‌گذاری در کشور افزایش داشت.

۲. قنبری، علی و همکاران، ۱۳۸۹.

۳. شعر نجیب کاشانی (از شاعران سده یازدهم هجری در روزگار صفوی) شایسته توجه است که: خم سپهر تهی شد ز می پرستی ما/ وفا نمی‌کند این باده‌ها به مستی ما/ که مصرع دوم در قالب یک ضرب‌المثل به این صورت مطرح شده است: کفاف کی دهد این باده‌ها به مستی ما.

۷- پیشنهادها و راهکارها

۷-۱- ضرورت رفع موانع و شناخت عوامل مؤثر

هر اقدام اصلاحی در این ارتباط، مستلزم شناخت و رفع موانع پیش رو و شناخت عوامل مؤثر و فراهم کردن آنها است. بدین ترتیب می‌توان امید داشت که ضرورت اف دی آی تحقق یابد و امکان بهره‌برداری از منافع چندبعدی آن فراهم شود. در این چهارچوب موانع زیادی قابل شمارش هستند، اما سه دسته مانع اصلی عبارتند از: ۱- عدم اطمینان، ۲- تبعیضات ملی‌گرایانه، ۳- ریسک نرخ تبدیل ارز. به‌علاوه در اقتصادهایی که حاکمیت قانون به رسمیت شناخته نمی‌شود، تلاش برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی با وجود تسهیلات و اعطای امتیازات بالا، عموماً با شکست و ناکامی مواجه شده است.^۱ به‌علاوه ضعف در حاکمیت قانون حتی ممکن است باعث بروز خروج سرمایه نیز بشود.^۲

با این حال از آنجا که بهبود رشد اقتصادی از طریق اف دی آی، مشروط به کانال‌های اثرگذاری است که در همه کشورها وجود ندارد،^۳ اما ارزیابی نقش ضریب متغیر انباشت سرمایه تحقیق و توسعه خارجی (سرریز از کانال سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی) تأثیر مثبت و معنی‌دار بر صادرات صنعتی دارد،^۴ چراکه با جذب اف دی آی و افزایش رقابت بین بنگاه‌های داخلی و خارجی، انگیزه بنگاه‌های داخلی برای سرمایه‌گذاری در زمینه تحقیق و توسعه، ارتقای سطح آموزش و تخصص کارکنان و استخدام نیروی متخصص بیشتر می‌شود.^۵

هرچند که اف دی آی علاوه بر اینکه یک منبع تأمین سرمایه است، می‌تواند منبع انتقال تکنولوژی‌های جدید، مهارت‌های مدیریتی و سازماندهی و شبکه‌های بازاریابی نیز باشد، لذا فراهم کردن بسترهای مناسب برای جذب آن حائز اهمیت است. در این راستا توسعه بازارهای مالی، نظام ارزی مناسب، تعامل سازنده و مؤثر با جهان، بهبود زیرساخت‌ها و اصلاح نهادها در جهت تشویق تولید و سرمایه‌گذاری باید مورد توجه قرار گیرد.^۶

همچنین بر طبق آمارهای جهانی که در نمودار ۵ نیز بازتاب یافته است، مشاهده می‌شود که ورود سرمایه‌های خارجی به کشورهای توسعه‌یافته بیشتر است و یکی از دلایل این موضوع وجود نیروی انسانی ماهر و متخصص

۱. سحابی، ۱۳۹۰.

2. World Bank Group (2018). Global Investment Competitiveness Report 2017-2018, Foreign Investor Perspectives and Policy Implications, Washington, DC.

۳. مؤتمنی و همکاران، ۱۳۹۱.

۴. شاه‌آبادی، شیخ‌آقایی، ۱۳۹۱.

۵. امینی، ۱۳۸۹.

۶. امینی، ۱۳۸۹.

در این کشورها است. بنابراین ارائه امتیازات و تسهیلات برای جذب سرمایه خارجی، بدون تقویت سرمایه انسانی، کاری کم‌فایده خواهد بود.^۱

از جمله عوامل مؤثر دیگر، اندازه بازار، محیط اقتصاد کلان، کیفیت زیرساخت‌ها، بهره‌وری نیروی کار و مزد، ریسک سیاسی، کیفیت بوروکراسی، حق مالکیت معنوی، آزادسازی حساب سرمایه، تعرفه و مالیات، امکانات تأمین مالی داخلی و ... است.^۲ به‌علاوه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به سطح درآمدها در کشورهای فرستنده سرمایه نیز بستگی دارد.^۳

اشکال ذیل وزن هر یک از عوامل مؤثر بر تصمیم سرمایه‌گذاران برای حضور در خارج از موطن خویش را نمایش می‌دهند که دقت در آن‌ها می‌تواند هدایت‌گر تصمیم‌گیران ملی در زمینه‌سازی برای جذب اف‌دی‌آی باشد. در نمودار ۱۵ مشاهده می‌شود که عامل دسترسی به بازارها و مصرف‌کنندگان جدید بالاترین انگیزاننده و دسترسی به منابع طبیعی مثل نفت و گاز و محصولات کشاورزی پایین‌ترین انگیزاننده هستند. به‌نوعی که جستجوی بازار با ۷۱ درصد سهم، اصلی‌ترین انگیزه سرمایه‌گذاران بوده، اما جستجوی منابع طبیعی تنها ۴ درصد انگیزه سرمایه‌گذاران را شکل می‌دهد.

FIGURE 1.1 Most Investors Have Multiple Motivations and Are Market-Seeking
Share of respondents (percent)

Source: Computation based on the GIC Survey.
Note: The numbers on the left do not add up to 100 percent because respondents are permitted to select multiple motivations: 62 percent of respondents selected two or more motivations. Many respondents may have understood the motivation to access new markets or new customers to apply not only to the domestic market in which they were investing, but also to the regional market. In fact, this motivation was commonly selected for investments in many small developing countries with an extensive network of trade and investment agreements with other economies, suggesting that the respondents were interested in accessing new regional markets or regional consumers, rather than just the small domestic market of the host country.

نمودار ۱۵: عمده‌ترین انگیزه‌های سرمایه‌گذاران مستقیم خارجی

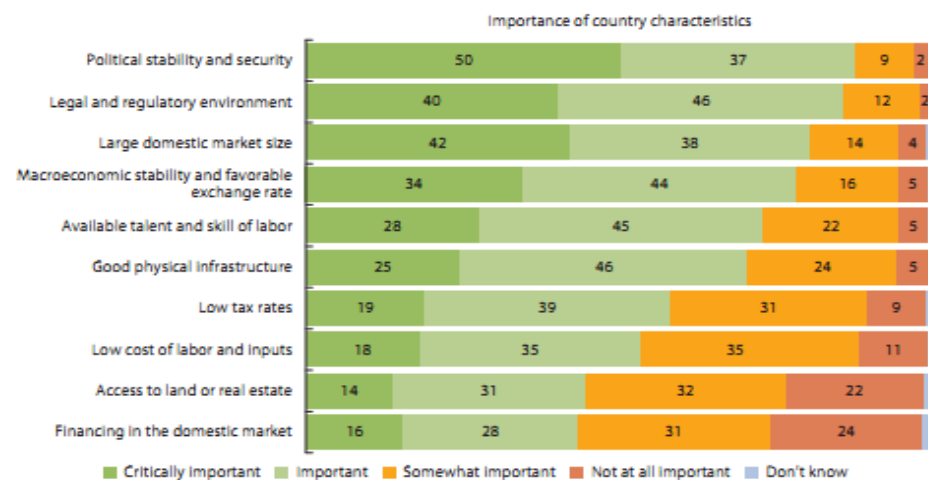
۱. سجایی، ۱۳۹۰.

۲. داوودی و شاهمرادی، ۱۳۸۳.

3. World Bank Group, Global Investment Competitiveness Report 2017-2018, Foreign Investor Perspectives and Policy Implications, Washington, DC, 2018, p 136.

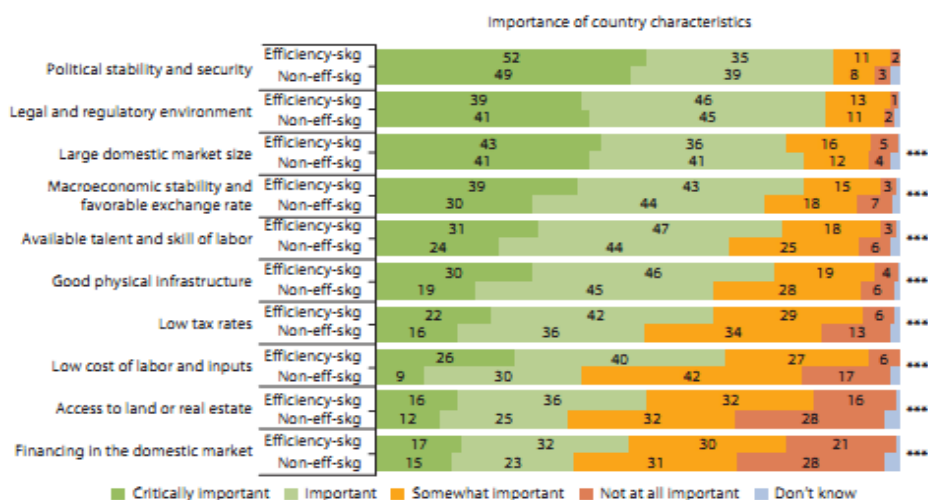
نمودار ۱۶ نیز نشان می‌دهد که ویژگی‌های پراهمیت کشورهای میزبان از منظر سرمایه‌گذاران خارجی از چه قراری است. در این نمودار امنیت و ثبات سیاسی از بالاترین درجه اهمیت برخوردار است. همچنین محیط قانونی و تنظیمی در رتبه دوم اهمیت و اندازه بزرگ بازار داخلی در رتبه سوم اهمیت قرار گرفته‌اند. این در حالی است که تأمین مالی در بازار داخلی و دسترسی به زمین از اهمیت چندانی برخوردار نیستند.

FIGURE 1.3 Business-Friendly Legal and Regulatory Environment Is Important for Investors
Share of respondents (percent)

Source: Computation based on the GIC Survey.
Note: Respondents were asked, "How important are the following characteristics to your company's decision to invest in developing countries?" Factors were asked in random order. They are listed in the graph in descending order of importance, based on the combination of "critically important" and "important" in dark green and light green bars. Critically important means it is a deal-breaker; by itself this factor could change a company's decision to invest or not in a country.

FIGURE 1.4 MNCs Involved in Efficiency-Seeking FDI Are More Selective
Share of respondents (percent)

Source: Computation based on the GIC Survey.
Note: Country characteristics that have statistically significant differences between investors involved in efficiency-seeking FDI and investors involved in other types of FDI are marked on the right side of the graph. The differences between the two groups are significant at ***p<0.01, **p<0.05 and *p<0.1.

نمودار ۱۶: ویژگی‌های پراهمیت کشورهای میزبان از منظر سرمایه‌گذاران خارجی

۷-۲- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

در گزارش حاضر ابتدا مقدمه‌ای درباره مفهوم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و مبانی نظری آن ارائه شد. سپس داده‌ها و روندهای اف‌دی‌آی در ایران مورد بررسی قرار گرفته و آنگاه با مقایسه عملکرد ایران با کشورهای همسایه و برخی از مناطق جهان، این فرصت فراهم شد تا واقعیات آشکار شده از تجربه زیسته سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران استحصال شده و زمینه‌ای طرح مسئله تحقیق فراهم گردد.

همچنین در نسخه به‌روز شده گزارش با بررسی لایحه پیشنهادی بودجه ۱۴۰۰ از منظر نقش و جایگاه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در قواعد نهادی و اسناد اساسی ایران، امکان شناخت همه‌جانبه و رفع موانع و همچنین شناخت عوامل مؤثر و آنگاه کسب منافع اف‌دی‌آی، به‌عنوان یک ضرورت فراهم آید. اکنون به‌اجمال جمع‌بندی عمده‌ترین یافته‌های مقاله و راه‌های اعتلای وضع موجود به این ترتیب مورد تأکید قرار می‌گیرند.

۱- مطالعات نظری محدودی در ایران صورت گرفته که به ابعاد گوناگونی از منافع اف‌دی‌آی و عوامل مؤثر بر جذب آن پرداخته باشد. همچنین بعضاً با اتکای نابجا به رویکرد نئوکلاسیکی، پیش‌بینی‌های به دور از واقعیت ارائه داده‌اند، اما همچنان بررسی عمیق ابعاد موضوع چرایی عدم تحقق اهداف و انتظارات در این زمینه مغفول است؛ یعنی با وجود تلاش‌های ایران که باعث جذب حدودی از سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی شده است، اما این عملکردها در مقایسه با اهداف مدنظر سیاست‌گذاران از جمله به نسبت با اهداف لایحه بودجه ۱۴۰۰ و همچنین در مقایسه با عمده‌ترین رقبای منطقه‌ای، فاصله‌ای قابل توجه دارد.

۲- صرف تأکید بر منافع اف‌دی‌آی و ضرورت جذب آن، بدون توجه کافی به تمهید عوامل مؤثر بر جذب آن، بیهوده ارزیابی می‌شود، به‌ویژه اگر برای عواملی اولویت قائل باشیم که نقش عمده در این ارتباط نداشته، یا اینکه از جایگاه وتویی برخوردار نباشند.

۳- برخی از مفاد اصول و قواعد اساسی کشور در این ارتباط می‌تواند برای سرمایه‌گذارانی که از ویژگی ریسک‌گریزی بالایی برخوردارند، شائبه‌برانگیز باشد. هرچند کوشش نظام تدبیر امور برای طراحی مقررات و تفاسیر ارائه شده از قانون توانسته باشد تا حدودی رفع شائبه کند، اما بهتر است که در کنار توجه به بازسازی ذهنی و فرهنگی ایرانیان درباره حفظ حریم حقوق مالکیت این سرمایه‌گذاران خارجی، به موضوع رفع تعارضات محتمل در قواعد اساسی توجهی فوری داشت.

۴- این مقاله نشان می‌دهد که ایران حداقل طی سال‌های اخیر در فقره جذب اف‌دی‌آی در مقایسه با رقبای منطقه‌ای فاصله‌ها را کم کرده است، اما نباید از خاطر برد که اقتصاد ایران به‌شدت و با فوریت به منابع کافی برای انجام سرمایه‌گذاری نیازمند است، مخصوصاً سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که می‌تواند

- حاوی نوعی انتقال تکنولوژی بوده و زمینه رقابت‌پذیری صنایع داخلی را بیشتر فراهم کرده و به رشد صادرات ایران و حفظ سرمایه‌های انسانی کمک کند.
- ۵- با عنایت به اهمیت موضوع جذب اف دی آی، این نگرش باید تغییر کند که جذب سرمایه‌گذاری خارجی نوعی پروژه است، بلکه به آن باید به چشم فرایند نگریسته شود و ذیل امور اقتصادی، فصل مجزایی به اف دی آی اختصاص یابد.
- ۶- تکرار مفاد مربوط به اف دی آی در بودجه‌های سنواتی بدون اینکه عملکردهای سال‌های پیشین در آن بازتاب داده شود، نوعی تکرر و انشاءنویسی بی‌خاصیت را به ذهن متبادر می‌کند که باید از آن پرهیز نمود.
- ۷- این نکته مهم است که گزارش روشنی از حجم وام‌ها و تسهیلات و سرمایه‌گذاری خارجی در کشور وجود ندارد؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود که گزارش عملکرد دقیق آن هر ساله منتشر گردد.
- ۸- توجه به این نکته لازم است که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌تواند محملی برای فرار از استانداردهای بالای محیط زیستی در کشورهای پیشرفته باشد. بنابراین لازم است تا ضمن آنکه آغوش به روی سرمایه‌گذار خارجی باز نگه می‌داریم، تدابیری اندیشید که ایران تبدیل به لنگرگاه آلودگی نگردد. همچنین برخی با هدف بهره‌برداری از منابع ارزان، بدون آنکه اشتغالی ایجاد کرده و یا تکنولوژی را منتقل کرده باشند، وارد می‌شوند. نمونه اخیر، ورود برای سرمایه‌گذاری در استخراج ارز دیجیتال است که کمبودهای شدیدی را برای برق مصرفی مردم ایجاد کرد. این نوع سرمایه‌گذاری‌ها بیشتر نوعی سواری رایگان از امکانات و منابع کشور است و دخل‌چندانی برای اقتصاد ملی در پی نخواهد داشت.
- ۹- نکته پایانی اینکه راه رسیدن به سطوح بالاتری در جذب اف دی آی، ابتدا مستلزم حفظ و تداوم دستاوردهای هرچند اندکی است که تاکنون حاصل شده‌اند. آنگاه نیازمند طراحی و پیاده‌سازی یک مکانیسم تدریجی برای تقویت جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است؛ بنابراین امید می‌رود که با تدابیر اندیشیده شده، مصداق شعر نجیب کاشانی باقی نخواهیم ماند که:
- خم سپهر تهی شد ز می پرستی ما / کفاف کی دهد این باده‌ها به مستی ما.

منابع

- امینی، علیرضا و همکاران (۱۳۸۹). «تحلیل نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ارتقای بهره‌وری کل عوامل؛ یک تحلیل داده‌های تابلویی بین‌کشوری»، پژوهش‌های اقتصادی ایران سال چهاردهم، شماره ۴۳، ۵۵-۸۰.
- پاسبانی صومعه، ابوالفضل (۱۳۹۸). برخی ممیزات مکتب اقتصادی نهادگرایی قدیم با تأکید بیشتر بر آرای وبلن و کامونز، تهران: مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری.
- پاسبانی صومعه، ابوالفضل (۱۳۹۸). بازشناسی مسئله وام‌ها، تسهیلات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بودجه سنواتی ایران، تهران، مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری.
- تقوی، مهدی و مهدی رضایی (۱۳۸۹). «تأثیر عواملی به‌جز سیاست آزادسازی بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی»، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳۶.
- حسینی، صفدر و مرتضی مولایی (۱۳۸۵). «تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی در ایران، تهران»، پژوهشنامه اقتصادی، سال ششم، شماره ۲.
- داوودی، پرویز و اکبر شاهمرادی (۱۳۸۳). «بازشناسی عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری خارجی در اقتصاد ایران و ۴۶ کشور جهان در چارچوب یک الگوی تلفیقی»، پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال ششم، شماره ۲۰.
- ذوالقدر، مالک (۱۳۸۸). «مبانی نظری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی»، سیاست، سال سی‌ونهم، شماره ۲.
- زاهدی تهرانی، پریوش و همکاران (۱۳۹۴). «تدوین راهبرد جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بستر تجارت جهانی»، مطالعات مدیریت راهبردی، سال ششم، شماره ۲۴.
- سحابی، بهرام و همکاران (۱۳۹۰). «بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران با تأکید بر نوسانات نرخ ارز»، اقتصاد مقداری، سال هشتم، شماره ۳.
- شاه‌آبادی ابوالفضل، شیخ‌آقای شیلان (۱۳۹۱). «بررسی نقش سرریز فن‌آوری (از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و واردات کالا) بر صادرات صنعتی اقتصاد ایران»، مطالعات و سیاست‌های اقتصادی، سال هشتم، شماره ۲، ۹۵-۱۱۲.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی افغانستان.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- قانون بودجه سال‌های ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ جمهوری اسلامی ایران.
- قنبری، علی و همکاران (۱۳۸۹). «شبیه‌سازی تابع عرضه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران با استفاده از الگوریتم بهینه‌سازی کلونی مورچگان»، تحقیقات اقتصادی، سال چهل‌وپنج، شماره ۴، ۱۰۹-۱۳۱.
- قندهاری، مهسا و همکاران (۱۳۹۴). «بررسی تأثیر آزادسازی تجاری و وضعیت فضای کسب‌وکار بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بین کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در بازه زمانی ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۲»، مدیریت دولتی، سال هفتم، شماره ۲، ۳۰۳-۳۲۸.

کمالی، نرجس (۱۳۹۵). عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در صنعت حمل‌ونقل هوایی ایران، تحقیقات حسابداری و حسابرسی، شماره ۳۲.

گزارش‌های تفریح بودجه، دیوان محاسبات کل کشور، سال‌های ۱۳۹۷، ۱۳۹۸.

لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ جمهوری اسلامی ایران.

مشیری، سعید و همکار (۱۳۹۱). «عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی یک مطالعه بین‌کشوری (۱۹۸۰-۲۰۰۷)»، *اقتصاد مقداری*، سال نهم، شماره ۲، ۳۰-۱.

مهدوی، ابوالقاسم و سجاد برخوردار (۱۳۸۷). «حقوق مالکیت فکری و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (مورد ایران)»، *دانش و توسعه*، شماره ۲۴.

مؤتمنی، مانی و همکاران (۱۳۹۱). «تحلیل علیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی با تأکید بر ناهمسانی رفتار در داده‌های تابلویی»، *اقتصاد مقداری*، سال نهم، شماره ۴، ۶۵-۴۵.

هژبرکیانی، کامبیز و کیومرث سبزی (۱۳۸۵). «تخمین تابع عرضه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران»، *پژوهشنامه اقتصادی*، شماره ۲۲، ۲۰۴-۱۶۱.

Patterson, N. K. Montanjees, M. Cardillo, C. & Motala, J. (2004). *Foreign direct investment: trends, data availability, concepts, and recording practices*, International Monetary Fund.

UNCTAD. (2018). *World investment report 2018*, investment and new industrial policies.

World Bank Group. (2017). *Global Investment Competitiveness Report 2017/2018*.